

НАША КУЛЬТУРА

НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК
присвячений вивченню української культури
Головний редактор і видавець проф. д-р Іван Огієнко.

Адреса Редакції: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 т. 10, тел. 10-24-05. Кonto чекове ПКО ч. 5880. Рукописи для друку мусить бути написані на машині (або найвиразніше рукою). Зміна адреси 30 гр. — Передплата в краю: на рік 12 зл. (можна ратами), на півроку 6.50 зл., на четверть року 3.50 зл. За границею з Європою 15 зл., поза Європою 3 долари річно. Ціна примірника 1.25 зл., за границею 1.50 зл.

Рік III.

ЛЬВІВ, ЧЕРВЕНЬ-ЛІПЕНЬ 1937 Р.

Книжка 6-7 (26-27)

СВІТЛІЙ ПАМ'ЯТІ АНДРІЯ ЧАЙКОВСЬКОГО.

В двохлітню річницю.

1923—1935.

Андрій Чайковський! Скільки чарівної душевної краси й нравдивої любови зліто в мене з тією довгі роки найдорожчою мені людиною! Від першого моого знайомства з ним на весні 1923 р. і аж до гробової дошки його він позоставався найближчим моїм приятелем, найвірійшим дорадником, найміцнішим заступником... Не було в житті нас обох подій, щоб про неї ми не обмінялися думками, щоб щиро не дорадили один одному... Це був мій укоханий старший брат, більше того — часто він заміняв мені рідного батька. Він ставився до мене як до брата й сина, а я платив йому тим самим. Бігли роки, а наша дружба, хоч і поділена великим простором, тільки зростала на силі, на душевності...

На початку 1923-го року я жив, віріше — бідував у Винниках під Львовом. Одного дня, ранньою весною, приїхав до мене мій добрій знайомий, д-р Микола Чайковський, а з ним незнана мені старша особа. Тонка, росту середнього, худощава. Очі незнайомого — виразні й сильні — свердлили мене цілого. Перше поважне її пібі трохи суворе обличчя моого гостя відразу запроменилося, пібі спіл коня виав на нього.

— Це мій батько, пане Ректоре й Міністре, — промовив д-р Микола.

Андрій Чайковський не запримітив мої протягнутої руки, але рантово, з молодечим запалом міцно обняв мене й розцілував, аж я зійківся.

— То мій батько все такі, — пояснив, сміочись, Микола. — Я йому багато про вас розповідав.

Оце перше мое знайомство з д-ром Андрієм Чайковським якнайглибше з'ясовує цілу його істоту. Завжди рухливий і запальний, з усміхненням і веселим обличчям, він позоставався таким аж до своєї смерті. Наддіярятів любив молодечою широю любов'ю, болів їхніми

матеріальними зліднями, не опускав ані одного емігранта нашого, не помігши йому, чим тільки в силі був.

Велика Україна була йому вимріяною обітаваною землею. Завжди рвався до неї цілою своєю душою, глибоко розумів її політичне та культурне значення для відриваних кусків її. Недовгу самостійність нашу приніяв і пережив цілою своєю істотою на віки: нею тільки її жив, тільки вона найясніше світила йому аж до могили. Глибоко вірив у кращу будучину свого народу, а власне ця віра стала йому найміцішою релігією. Не боявся гіркої сучасності, не тратив через неї своїх надій та віри, — вона була йому тільки скороминущим епізодом у світлій історії нашого народу.

Що нас обох так сильно в'язало, хоч різниця віку між нами піби й не мала — 16 літ? Найперше глибока віра в свій народ, що паказувала нам працювати, не складаючи рук, і подруге поетична мрійливість та сердечна чулість, що так і близькали з покійного, освітлюючи й злагоджуючи тірку буденницю. Любив і вмів він будувати мрійливі замки, вірив і жив ними, а що найважніше — знаходив у тім заспокоєння для спраглої душі своєї, а разом із тим — побудку для дальшої праці.

Наше славне минуле любив над усе, — завжди студіював його й віддав йому ввесь свій творчий талант. Мене засипував він листами, просячи вияснень або книжок; на жаль тільки, адвокатські обов'язки аж зарадто перешкоджали його творчій праці, хоч і давали йому великий невигчериший матеріал для побутових оповідань.

Наше славне недавнє минуле любив до болю, понад життя своє. Ніколи не забуду одного випадку, такого характерного для мрійливого письменника. В кінці серпня 1928-го року гостив він у мене в с. Москалівці під Косовом. Підгірська спека, а ми вдвох — в чообіднім спочинку — лежимо собі під смереками над співучим потічком. За час гостини в мене дорогого приятеля я аж змучився, відповідаючи йому на безперестанні запитання: „Розкажіть мені, як... А ще розкажіть, як то... А як то було з тим...“ І так без кінця говорив я від раннього рана й до пізнього вечора, а Чайковський увесь був слух, глибоко переживаючи почуте й солодко мріючи. Я пильнував вибирати тільки величні теми, оминаючи все сумне. Тут оце розповідав йому найдоказаніш, як саме відбувалося Свято Соборності 22 січня 1919 р., бо я його викопував на практиці.

А Чайковський лежав на м'якій травичці горилиць і слухав моє оповідання, як найкращої казки. Моє оповідання не все задовольнило його буйну уяву, і він сипав мені запитання:

— А розкажіть про Св. Софію! Чи велична вона? А яка саме? А яка вона здаля? А як софійські дзвони дзвонять? А ну задзвоніть, дорогенький! Бум-бум-бум, так?

Я пильнував задовільнити всім бажанням дорогого гостя, й оповідав йому найвеличніше. Як рвався був скований народ, як одновільно взявся до праці, як таланило в цій праці. Потічок срібнодзвінке співає, смереки мрійливо шумлять, а приятель слухає, вточивши ро-

зумні очі свої чи то в високе безхмаре небо, чи то в такі ж безхмарі свої глибокі мрії..

Аж бачу, — очі йому тихо прикрилися. „Ну, заснув старий батько, думаю. Нехай трохи спочине”... Але що це? По обличчі котяться йому на землю двома расними рівчаками блискучі перли... Я зрозумів: це цілющі сльози невисловленої радості та найглибшого вдоволення від історичного здвигу свого нацона-орла... Величним тоном оповідаю далі найкращу казку про нашу самостійність, допомагає мені іевпинний шелест вікових смерек, а на обличчі моого слухача — два потягніх потічки... Я аші на хвилю не перервав свого оповідання, давши слухачеві повну волю пережити все по своїй уподобі...

Коротка, але блискуча паша самостійність злилася з істотою Чайковського: він до смерті жив иною і слухав наказів тільки її.

Аналізуючи нашу дружбу, знаходжу в ній може забагато мрійливого й душевного, але саме воно пхало нас до праці обох.

Доля не судила нам жити близько одни одного. З Винник переїсся я до Львова. Кожного разу, коли А. Чайковський бував у Львові, він конче відвідував мене, — і вже тоді ми до схочу наговорювалися, розповідаючи й мріючи. Я часто писав йому, але, через велику кореспонденцію, я в своїх листах завжди обмежуюсь на конче потрібне. Це виробило в мене звичку писати тільки короткі „ділові“ листи. Вони сильно не вдоволяли Чайковського, і я вже при побаченнях живим оповіданим мусів надробляти те, чого не давав у листах. Та й стан емігранта завжди змушував мене бути бережним у своїм листуванні. Правда, часом таки доводилось давати волю своїм почуттям і писати дозгі щирі листи, але звичайно на кінці їх я просив свого приятеля: „Прочитавши, листа прошу спаліть“, що А. Чайковський ретельно й виконував.

А вже з моїм переїздом до Варшави в травні 1926-го року втратили ми один одного ще більше, — бачились тільки тоді, коли я на літо вибирався на Косівщину. Приятель незмінно кожного разу виходив до потягу, забирає мене до себе й ми довго бесідували. Тут ми надробляли вже те, чого в листуванні не змогли, чи не хотіли викликати.

За останні 12 літ життя Андрій Чайковський писав мені дуже часто, часом по декільки разів на місяць, щотижня. Рідкі були випадки, коли наше листування спинялося на довший час. На жаль не всі його листи збереглися в мене. Багато листів його, надзвичайно важливих для вияснення і правдивого світогляду покійного письменника, я спалив у Винниках 1924-го року, коли — на попередження проф. В. Калиновича — чекав я в себе ревізії. Такі ж цікаві листи його, з тих самих причин, спалив я і в Варшаві, напр. листи з реальним і сильним описом нацифікації. Ось через це листів покійного позосталось у мене не так і багато, — а було їх значно більше. Спалені листи — головно — з виясненням сучасних подій у Галичині.

Листи Андрія Чайковського надзвичайно цікаві й цінні. Він умів

їх писати й любив писати. Часто писав із таким замилуванням, ніби яке оновідания, через що й читаються вони з неослабною цікавістю. Писав їх або на машині, або старанно від руки, — своїм аж до смерті рівним, дозить читким густеньким письмом.

Зміст листів Андрія Чайковського — надзвичайно цікавий і цінний для вияснення новного світогляду цієї великої людини. В листах до мене він цілий і правдивий, який був і в житті. Не любив ні з чим ховатися: про що думав, про що мріяв, про те відкрито й писав. Завжди веселий, завжди замріаний. І завжди не по-старечому гарячий, відзвінчивий. Уміє й любить розповісти або спішно спокійно, або з юдкою сатирою й гнівом, а тоді вже не щадячи нікого.

Листи Андрія Чайковського до мене дають головно такий матеріал. 1. Вияснюють повстання творів письменника за 1923—1935 р. р., їх генезу, хід їх друку, повстання типів і т. ін. 2. Мороку письменника з його видавцями. 3. Життя письменника й його громадську працю. 4. Його правдивий світогляд. 5. Його неспокійні довголітні реальні шукання. 6. Погляд письменника на сучасній йому події. 7. Приватна, — його стосунки до мене, або опісного приватного життя.

Такий зміст листів Андрія Чайковського вже сам показує їх велику цінність для вияснення життя й творчості письменника та для змалювання цілої його особи. Оде власне й спонукало мене подумати про видання цих листів, як високоякісного матеріалу для нового зрозуміння письменника. Самі твори Чайковського мало дають такого матеріалу, — він цілий у своїх листах, як жива особа, як вірна фотографія.

За останні 12 років не було видання Андрія Чайковського, щоб він не прислав його мені з відповідним листом, чому в листах цих так багато цінного матеріалу для вияснення його письменницької творчості. Свою лебедину пісню, — останній свій твір, який А. Чайковський побачив видрукованим за життя, — „За віхотъ сіна“ він прислав мені для 1. кн. „Нашої Культури“. Його праця про гетьмана Петра Конишевича-Сагайдачного, прислана для „Нашої Культури“, ще буде видрукована.

Листи свої А. Чайковський звичайно писав рідною йому місцевою мовою, про що я завжди його зросив. Сам він пильно півчався соборної літературної мови й пильнував цею писати свої твори. Але літературна мова не легко давалася покійному, на що він частілько скаржився: „Старий уже став я, — звичайно шутиував він, — і піяк не перенішо своєї мови па наддніпрянський копил“. Одного разу я склав йому навіть невеличкого Словничка слів, що їх варто оминати в літературній мові, — прототип моєго пізнішого „Словника місцевих слів“. При особистих побаченнях ми без кінця говорили й на темі мови.

Друкую цю передмову до задуманого, але ще не здійсненого видання листів Покійного, як мій скромний вінок на свіжку могилу видатного іншого письменника й громадянина, виконуючи тим свій обов'язок вірного приятеля. Не вдалося желі видати цих листів своєчасно,

— другую тепер, із заціненням, бодай цю передмову. Матеріальні злидні не дали мені можливості особисто побачитися по 22-му серпні 1933-го року, коли я востаннє бачив свого дорогого приятеля, переїжджуючи через Коломию. Веселий і жвавий, він молодечно допомагав моїй хворій пані всісти до вагону, — й говорив-говорив без кінця. Меші й до голови не приходило, що я чую дорогий голос ув останнє, що пращаємося ми — навіки...

19. VIII. 1935.

Іван Огісико.

АНДРІЙ ЧАЙКОВСЬКИЙ.

На другу річницю смерти.

Андрій Чайковський походив, як відомо, із підсамбірської ходакової шляхти. Жили тут по седах численні роди Кульчицьких, Чайковських, Баранецьких, Ільницьких, Гординських, Дидинських, Яворських, Ортинських, Кобилецьких, Білинських тощо. Своїм способом життя не різняться вони зовсім від сусідуючих з ними селян. Гпете їх та сама біда, що й кожного галицького селянина. Працюють так само, як ті, в поті чола на своїх дрібненьких грунтах. Тиснуть їх однаково податки та переднівки, як і інших селян, якими все таки погорджують і від яких завжди й всюди відмежовуються.

Села, де живе ця шляхта, мають переважно шляхетські назви, як: Кульчиці, чи так Кільчиці, Ортиничі, Чайковичі, Гординя, Ільник, Явор, Білиння.

Ходаковий шляхтич завжди дуже гордий за свого шляхетства й дбас про те, щоб не входити в подружжя з нешляхтою. Андрій Чайковський зробив якраз такий мезалінне, бо взяв за жінку Гладиловичівну, що не могла почванити шляхетським походженням. Її предки виводились із міщан Радимна, містечка, положеного між Перещинем та Ярославом, славного з виробу шиурів та посторонків.

Першим Гладиловичем, з яким стрінувся був Чайковський на шляху свого життя, був пок. Дам'ян, що пізніше, як професор академічної гімназії у Львові, був один із засновників часопису „Діло“. Зустріч ця виплинула раз паважди на світогляд А. Чайковського.

Було це тоді, коли Чайковський малим хлопчиною зголосився був до першої класи самбірської гімназії. Попав там якраз на молодого заступника вчителя, Дам'яна Гладиловича, а спітанійним по українському про ім'я та прізвище, зарекомендував себе зразу по-польському: „Анджей Чайковський“. І тільки на поповний запит вже в грізному тоні доглаувалося хлоп'я, про що ходить і назвало себе в рідній мові: „Андрій Чайковський“.

Інцидент цей, хоч малий по собі, збудив у душі Чайковського любов до рідної мови. Від тоді все дорожився нею й нераз згадував свою зустріч з Дам'яном, з яким жив потім у сердечній дружбі.

Другим далі Гладиловичем, що стрінувся з Чайковським, був молодший брат Дам'яна, пізніше інженер, Філарет. І ця зустріч не

була Андрієві милою, бо ходило тут про сестру Гладиловичів, Наталію, що вчилася у цім самім часі в учительській семінарії в Самборі. Андрій, що вже тоді ходив до п'ятої класи, пізнав її на якійсь школлярській забаві і — як звичайно — залибився в дівчину.

Старший від Андрія одною класою, Філаретуважав своїм обов'язком заступитись за доброю славою своєї сестри, забороняючи Андрієві „морочити голову“ дівчині. Андрій прийняв докори Філарета без слова протесту, все ж таки залишився й далі вірний предметові своєї любові і зараз по зложенні іспиту зрілості зголосився до батьків по руку Наталії. Батько Гладиловичів, о. Юрій, що був шарохом у Синіччині, а потім у Хирові, пригорнув широко поважного над свій вік юнака. Від цього часу став Чайковський живатися з родиною Гладиловичів, з якою ділив злі й добре хвили життя. А передусім суджена, Наташка, стала Йому вже від тоді вірною приятелькою, а навіть Його ангелом-хоронителем. Всюди, чи то на університетських студіях, чи в військовій службі, чи в воєнній заверюсі в Босні, просвічувала Андрієві гарна й чиста, як лелія, особа Наташки, що віддаювала від Його всі язькі почуття, а вливала в Його серце віру й надію на будуче.

По зложенні правничих іспитів звінчився Андрій з Наташкою, й обос розпочали своє довге життя, виповнене то радістю, то журбою. Жили зпочатку у Львові, в недостатку — правда, але щасливі взаємною любов'ю. Потому перенеслись до Бережан, де Чайковський розпочав трудаче життя взірцевого громадянина.

А життя це було дослівно від рана аж до пізньої ночі виповнене найрізноманітнішою працею. Справді, можна було дивуватися, як ця людина не марнувала ані хвилини свого часу.

Конференції з клієнтами у власній канцелярії, розправи в суді і знов канцеляріїна праця цілий день, а вечори призначенні на працю по товариствах, як „Просвіта“, „Бурса“, „Боян“ і багато-багато інших. Навіть обідова пора була використана не тільки на сам обід. Кожче мусіло знайтися кілька хвилин, щоб „пан меценас“ міг приспівати фартуха й віддатись фізичній праці в своїм варстati, де точив і різьбив, майстрував куфри, валізи та переплітав книжки. А майстер з Його був неабиякий; це признавали Йому знавці, фахові майстри, і тільки дивувались, коли й де „пан доктор“ цього всього навчився. До речі, Чайковський навчився майстерки ще в школі від професора бл. п. Лашкевича, якого все з подякою згадував, й обов'язково в переході через Самбур відвідував.

При обіді, між однією та другою стравою, читалося щоденну пресу, бо ж цікаво було знати, що діється на широкім світі, а тут все часу нестає. Оставалось хіба ще кілька годин на нічний відпочинок...

І тоді тільки, коли всі поспінуть, заходив Чайковський у свою канцелярію, де, забиваючи за всю прозаїчну будінщину, переливав на папір свої пайкрайчі гадки, що — як сам говорив — не давали Йому цілий день спокою. Так повстали „Спомини з перед десяти літ“.

„Олюнка“, „В чужім гнізді“, „З ласки родини“ й багато інших. А поруч цього поважна кореспонденція з Дам'яном Гладиловичем, Костем Левицким, Іваном Франком та іншими приятелями. А скільки то праці було при розбудженні Бережанщини, скільки клопотів для піддережання життя, що ледве-ледве починалось! Тут віче, там нарада, там знов поїзда на село, а всюди треба стерегтися всіляких перепон, ставлених нераз таки своїми...

Бережанщина, що стала дотепер сном праведного, почала оживлятись. Стрічає тут Чайковський радника Базя Яворського й втягає його у вир політичного життя. Висока гідність директора скарбової округи дає громадянській праці повну волю рухів, бо Яворський має всюди „плечі“ й нікого не бойться. Ласкова доля зсилає до Бережан, як сотрудника, знаного вже тоді композитора о. Остапа Ніжанковського. Стара приповідка, що, де зайдуться три українці, там твориться квартет, справджується напричуд точно. Чайковський, Яворський та Ніжанковський засновують „Бояна“, що дзвінко несе пісню на цілий повіт. Крім „Бояна“ повстає театральний гурток, в якому виступають, як актори, перші тузи Бережанщини, не виключаючи й самого Чайковського.

В активному житті повіту беруть участь достойний о. Сильверстер Лепкий та його син Бодьо, тільки студент філософії, а вже всіма шанований, як видимий будучий талант. Дальше йде старенький приятель молоді, о. шамбелян Соневицький, а найбільше вдаряє в очі присутність між іншими людей, закованих у військовий мундир, а саме: військового лікаря Д-ра Ковшевича та ротмістра жандармерії Бриковича, під яких одностремом било гаряче українське серце. А всі вони гуртується коло особи Чайковського, що вмів і розвеселити, і добрі раду дати, а навіть і сказати тверде слово правди...

На чергу приходить „Сокіл“ і „Січ“, і тут тільки пірнув Чайковський цілою душою, бо в цих фізичних організаціях бачив шлях до волі.

На якийсь час перед війною перепісся Чайковський із Бережан до Сколого, між бойків, а потім до Самбора, близько своїх рідних сторін.

Повоєнні події кинули Його в Коломию, де дожив свого трудящого віку. Там і припала гуцулям честь відправити найліпшого Сина України на вічний супочинок.

Дрогобич, 1936, травень.

Степан Гладилович.

Читачу! Не доводь свого єдиного наукового громадського журналу „Наша Культура“ до зменшення або й закриття, її зараз таки заплати свій борг!

ЛЕСЬ МАРТОВИЧ ТА „ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК“.

Про те, що редакція колегія „Літературно-Наукового Вістника“ в особах Івана Франка, Михайла Грушевського та Осипа Маковея відносилася дуже холодно до письменників, які шукали нових напрямків у літературі та давали читачам щось нове, відмінне, не підходяче під програму редакторів, знають читачі з опублікованого мною в 5. ч. „Нашої Культури“ листа Василя Стефаника.

Сьогодні передаю читачам зо спадщиної теки О. Маковея одну листівку й одного листа другого нашого письменника, Лесья Мартовича, писані в вересні 1898 р. І листівка і лист писані до редакції „Л. В.“, передаю їх без зміни правопису й мови.

Листівка без дати, поштова печатка: Снятин 30/9 1898 р.

Світла Редакціє! Від п. Стефаника довідавсь я про те, що Св. Редакція хоче с переданою мною д. Маковею новелю зробити. Заки напишу письмо, подаю Св. Редакції до відома, що не зволю під жадною умовою печатати в „Вістн.“ той новелі, коли вона була вже зложена, то прошу розібрati.

В противнім случаю буду змушений ступити на дорогу судову. С поважанем Лесь Мартович.

У слід за листівкою щілов лист, писаний 30 вересня 1898 р. Писаний він на листовому папері формату 4°, напір краткований.

Снятин дия 30 вересня 1898. Світла Редакціє! Вчора ви-
слав я кореспондентку с тим, що не зволяю печатати новелі,
переданої мною д. Маковею. Тепер, позвольте, пару слів вияс-
нення. Т. Стефаник розповів міні, що Св. Редакція хоче помі-
стити мою новелю в „Літ. В-у“ під рубрикою „Перші проби“,
а рівночасно пропустити деякі місци. Одні тому, що надто слабі,
а другі, що противляться гр. кат. церкви. На то все мала вили-
пти некорисна ошія д. Маковея і дра Франка.

1). Відомо міні, що світла Редакціз до опішованія літ. прац-
має спеціального шімля. Але позаяк той шімель не був іще
публично оголошений, через те зволить вибачити Св. Р-я, що
я зважився передати їй новелю непідходячу під той шімель.
Я згори казав д. Маковею, що в мене фабула — річ другорядна
і що я готовий єї розводнити не так поодиноким епізодам, але,
коли хочете, той іншими фабулами. Я з гори казав д. Маковею,
що не настоюватиму на те, щоби та новеля була друкована
в „Л. В.“ Тому не потребує зовсім Св. Р. старатися за всяку ціну
поміщувати єї, хотіби її під рубрикою „П. П.“ і хотіби мала про-
пустити де-які місци.

2). Я не думаю здобувати собі патенту на руского писа-
теля, через те ѹ не хочу переходити вогненої проби в рубриці
„Перші Проби“. Я ѹ не горів зовсім за честю бути співробітником
„Л. В.“, через те також не хочу фігурувати хочбі ѹ у рубриці
„П. П.“

3). Міні здається, що новеля не петція, а д. Маковей не шеф бюра для помочи жебрущим. Міг д. Маковей відразу сказати мені свою опінію (вже я йому новелю читав), а пізніше хвалити, а поза оті видавати некорисну опінію.

4). Кажу щиро, що не знаю гр. кат. віри за єдиноспасительну, але застерегаюся рішучо проти того, начебто люди мною в новелі виведені говорили свідомо антирелігійні речі. Коли члени Св. Р-ї так їх порозуміли, то жалую дуже, що не вмію вияснити світлим членам своїх думок.

5). Правда, я вказував д. Маковею на деякі місця, як найслабіші, але тепер власне хочу вірити, що ті місця найліпші. Сего мабуть Св. Редакція порозуміє, длячого я не хочу, щоби новеля була поміщена в „Л. В.“ Сего мабуть Св. Р. порозуміє причини сего домагання і не вмінить мені во зло, коли я подам Св. Р-ї до відома, що на злучай видрукування твої новелі удається хоть на дорогу судову. Посилаю марку 20 х і прошу о зворот рукописи. Остаю с поважанем Лесь Мартович.

Лист, як бачимо, писаний у дуже гострому тоні; здавалося б, що по такому листі всі зв'язки між Мартовичем порвалися назавжди. Що так не було, бачимо з того, що незабаром потім Мартович друкує свої оповідання в виданнях Видавничої Спілки, що видалася за старанням М. Грушевського, при видатній співпраці Франка.

Також і з Маковеєм довелося Мартовичеві стрічати нераз і — як оповідає дружина пок. Маковея — приязні зносини обох письменників пі в чим не потерпіли від написаного Мартовичем листа.

Але той, хто знає Леся Мартовича та важкі умовини, що серед них доводилося йому жити, а ще хто знає добрячу та іциру вдачу пок. Маковея, цьому не подивується. навіаки, — зрозуміє, що наміром цього останнього було не що інше, а бажання розвинути письменницький талант Мартовича, що серед умовин його життя дійсно запропонувався.

Бережани 1937 р.

Франц Коковський.

ПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ В СОВ. УКРАЇНІ.

Окремим явищем в сов. українській творчості є творчість І. Кулика. Почав друкувати р. 1919-го. Заслугою його на ті часи вважається поєднання більшовицької пильності з реалістичними тенденціями.¹ Щодо стилю, то критика підкреслює, що Кулик використовує елементи імпресіонізму, футуризму, акмеїзму та конструктивізму. Питомою рисою творчості Кулика вважається глибокий тематичний, ідейний та культурний інтернаціоналізм.² Всі згадані твердження не викликають жодного заперечення, явлюючись подекуди підтримкою українському читачеві в його здивуванні перед химерною музою поета.

¹ А. Сенченко: „Доповідь на III зас. СРІЛ. „Літ. Газета“, 1936, ч. 10.

² О. Левада: „За Маркс-Лен. Критику“, 1934, ч. 2—10.

Зразком підтвердження інгернаціоналізму Кулика можна вважати такі рядки:

Ми громадили всесвіту,
Знайдеко всюду свій притулок,
І Казадську зелену весну
Розкажемо червонозорянини Тулам.

Другою питомою рисою згаданої творчості є використання першого матеріалу, — піщанських пісень, кавказького епосу. Це з одного боку викликало обвинувачення поета в захопленні екзотикою, з другого схвалювалося на тій основі, що цей первісний матеріал поет використовує для розкриття й загострення класової суті явищ (О. Левада). Зразком такого вдалого використання згаданий критик вважає відтворення піщанської пісні про дуба:

Старий пане дубе, твій час надійшов —
Зім, зам, зім, зух.
Старий пане дубе, не зідхай з образи —
Ми дерева ріжем, білі ріжуть нас —
Бів-бай-біфф-бум.

Щодо використання кавказького епосу, то Кулик звертається до міту про велетин Карчу, що привів був свій народ із Криму. Автор розправляється з легендарним Карчею властивим йому способом:

Нема Карчі, не було Карчі...
А був такий ширій,
Такий бадъорий
Був

Л Е Н И Н.

І далі в дусі кавказького епосу описано „моторошипами“ образи смерті Леніна:

Така велика-велика пісня сокли.
Такий великий-великий лєсний чолєнік.
І гори плакали,
І плакали чабани,
Коли він зник...

Асоціація з відомою піснею про двох ішаків — великого й малого, що кінчастіся розлучливою строфою: „Он его мать; он его хочет обнимать“, безперечно говорить за вдале використання матеріалу.

Третью ознакою Куликової творчості вважається культивування нового жанру — ліричного епосу на зразок віршу про провідника комуністів Ріеля:

Окроїв (перекрив) естакадами,
Кровинками країльстами...
Розпластав убісінами тильцями —
Червошими-червіденими індіканами...
(Мілітися очі чи не мілітися
За гронані багряно-гравії).

Останнім твором Кулика є „Пісня про Щорса“. Поемою „Софіївка“, поет має дати „велике полотно“. Працює поет також над перекладами з американської та грузинської поезії.

Щодо оцінки цієї виняткової творчості, то сам автор з гідною подиву й призанням відвертістю робить висновок:

Мене не згадають. Я не для віків.
Милю не захоплюються павіль сучасники.
Не так уже гучно кресав я спів
І не так уже ясно.

Микола Терещенко. Свого часу вважався найкращим агітаційним поетом.³ Селянин походженням, у початках своєї творчості природно звертається до села, відгукуючись на явища в його житті, спричинені розрухами. Зокрема численними поезіями зареагував на голод. Однак від села відходить скоро й легко, скеровуючи свою увагу на місто „...де сонце більше не хвилює“ „між електричних чар“. У своїх збірках „Лабораторія“, „Чернозем“, „Мета і межа“, „Республіка“, „Порив“ і останній „Поеми“ (1935) відгукується на різні злободієвні теми, — боротьба всесвітнього пролетаріату, соцбудівництво. Виступає проти війни, проти міщанства, прикликає до партійної лінійності. Все агітаційно, тенденційно, ідеологічно бездоганно. Головною метою для людства ставить переборення всіх меж (зб. „Мета і межа“). Всі межі має перебороти людина:

Всесвітнє серце чоловік,
Що протинає зором гострам
Могутній і яшуйдів вік.

Рух уперед до цієї вищої мети не може спинитися, „людина вже проїшла чимало до безкінечної мети“. Отже певна філософія. Бстановивши таку мету — „безкінечну“, поет прямує до неї такими ж безкіпечними шляхами. Його пакріз громадська лірика дійсно дуже рідко досягає мети, цебто збудження емоцій і думок. Часто де абстрактні схеми, які, не промовляючи до серця, нічого не дають і для розуму, отже цілком не виправдаються. Поет ігнорує, чи є розуміс природи. Її в його творчості нема. Образи його надумані, думки не глибокі. Пройшовши типовим шляхом від народництва через символізм і імпресіоністичний реалізм, Терещенко дійшов до соціалістичного реалізму. На цім він безперечно виграв, бо, для поєднання символістичної абстракції з футуристичними засобами, в тього в минулому не вистачало культури й оригінальності мишлення, якими так зручно оперував Семенюк й деякі його послідовники. Терещенко належить до тих небагатьох, що не пережили творчої кризи. Загиблений у своїх схемах, він дійшов спокійно добою Непу, яка так боліче вдарила інших. Працюючи ввесь час тематично в ногу з потребами дня, Терещенко дає на 1936 р. великий твір: „Історія працює“, яким силкується дати образ повного краху буржуазної культури. Відгукується перед інших на єспанські події. Багато перекладає з Верхарна й інших французьких поетів, із Шукіна — „Руслан і Людмила“, з грузинської мови. Переклади виграють в порівнянні з власною творчістю. Чужу думку Терещенко вміє перетворити й віддати в художній формі. Натомість оригінальна творчість все здається здобутком мозольної праці.

³ Д. Загула: „Поезія епохи“, „Жит. і Рев.“ 1929, ч. II.

Очевидно помилково, бо поет має великий дорібок, що не свідчить про пізаність опрацювання.

Л. Первомайський починає за його виразом групу тих, „що гралися шматками кулеметної стрічки“. У збірках „Так“ та „Терни яблука“ оспівав комсомол, кликав до боротьби з класовим ворогом, підносив соціалістичне змагання, ударництво, працю на проривах, колективізацію, виступав проти „нац. фашистів“, проти „СВУ“, учасникам якого хоче „вибить зуби... отрохи яdom“. Звеличує республіку, Москву, в якої „очі — маяк“ для світу. Закликає до чуйності в обороні всіх фронтів: „Висушуй порох і будь завше на чеку“. Все для партії: „Ми руки й мозок свій несемо, партія, тобі“.

На р. 1934 Первомайський дає поему „Фелікс Едмундович Дауржинський“.

Вся творчість поета ділиться приблизно на три періоди. Перший — перевага тематики „громадянської війни“. Приклад — „Трипільська трагедія“, на якій критика відмічає впливи Шевченка. Ось зразок такого „впливу“:

Реве та стогне широкий і ревучий
Ді про внизу
І зами широкопокі,
А в локах жита.

У другому періоді Первомайський дає цикл геройчних балад. Нині про будівництво на Намірі, пробує дати характер доби.

В останнім періоді поглиблює реалістичні елементи.

Щодо впливів на цілу творчість, то критикою підкреслюється крім впливу Шевченка, спорідність з В. Маяковським.⁴ Видно впливи Тичини й Блока. Останнього в поемі „12“. Шлях поета в цілому видбиває „Лірика“, де перехрещуються всі жанри та впливи. Критика багато сподівається від нової збірки „Нова лірика“, що в часі, коли пишуться ці рядки, ще не вийшла. Теми цієї збірки — авіація, парашутізм, класова боротьба на селі.

На сьогодні Первомайський під керівництвом критики відходить із властивого йому надутого патетизму й відгукнується на потреби діяльної пропаганди. У вірші, зачитаному на IX з'їзді комсомол, Первомайський оспівує ударництво в образі Марії Демченкової:

Слава тобі, Демченко Марія,
Квітко молодої України.

Викликає всі міста бути гордими Києвом, Донбасом, бо: „Їхня слава — батьківщини слава, значить — слава кожного з нас“. Звеличує комсомольців:

Сталінського племені орліта,
Ленінської партії сини.

Первомайським нечастіно опікуються критики, присвячуючи йому виняткову увагу й старанно оминаючи хиби його затяженої „впливової“ творчості.

⁴ Ф. Якубовський, „Літ. Газета“, 1936, ч. 6.

Павло Усенко почав писати р. 1922. В його творчості, як у багатьох інших, помічається два періоди — інтенсивна праця до початку реконструкції й оживлення її після постанови 23. квітня. Усенко належить до поетів, що ніколи „не хворіли на національну обмеженість“, і різниеться від інших розумінням доби військового комунізму та позитивним ставленням до міста, заперечуваного поетами „дрібно буржуазними“ в добі Непа.⁵ В цій добі поет звертається до своїх „буржуазних колег“:

Не галасуйте, не бабахайте
В напруженій робітничій час, —

а сам збирається йти на будину роботу —

Бо нова і новіща доба гряде.
І буде соціалістичний город.

Творчість Усенка першого періоду можна назвати безпосереднім віддаванням довколінніх вражень. Щодо форми, то поет робить різні комбінації, які свідчать про недостатні теоретичних знань, рівно ж як і відсутність нахилу до глибшого думання. Його експерименти відгоняють претензійністю:

...Там за кориусами фабриконструкцій
Золоті захід в дюногаревім чаду.
Я прийду — відстукаю, постукаю
Зміну виробничих чуд.

Вважають поруч із претензійністю спрощення:

О мати, в вас прорвало
Всі загати,

І далі:

Шугаємо в нетрі з перекогами
І розумом роз'яснююмо
Произиємо і гонимо
„Предвічного“, „всесильного“
.....Бога.

По постанові 23 квітня творчість Усенка набирає безпосереднього освітання.

— І гіди побід встає потоком Дніпрозстану,
Встає й гремить, в походи закликає —
Тому, що партія вела
І гений Леніна,
І гений Сталіна —
І гвардій залізна рука. („Лірика бою“).

У збірці „Третя книга“ поет звертається до комсомолу, ударництва, авіації, старається дати образ нової жінки. Комсомол називає „штурвальним на посту прославлених робіт“. Тип нової дівчини мислив у вірші про Лімарівну:

Лімаріна дівка за кермом,
Рука права повертає рули,
Рука ліва косу поправля...

⁵ Ю. Костюк: „Лірика класових боїв“, „За Маркса-Ленін. Крит.“ 1928, ч. 2—3.

Лимарівка приклад всім,
Лимарівка в'яже сто споїв...

Головною заслугою Усенка критика вважає „...партійну наслажденість, більшовицьке стремління наблизити свої вірші до розуміння мас“. В заслугу йому ставиться використання фольклору, що сьогодні особливо рекомендується. Поруч із згаданими рисами, як позитивними на тамтешні ужови, підкреслюють і від'ємні сторінки Усенкової творчості. Це: недбайливість до ритми, рими, епітетів, позиція тематичних об'єктів тощо. Оцінка сов. критикою Усенкової творчості відповідає дійсному станові. Проте останніми часами помічається, що поет працює над підвищенням художньої якості, вдосконалює техніку. Гарні рядки зустрічаються в останніх віршах, наприклад у „Картах п'ятирічки“:

Вам, омрії
В фортецах Шлісельбургу,
Шід давній кайданників
Сибірського шляху,
Шід небом хмурної Якутії
здійнілися давно і глухо, і т. д.

Однак у цім же вірші поет, ідучи по лінії вимог до більшовицького поета, впадає в крайній совітський патріотизм, описуючи

...республіку мою
Із краю сміжного
І до земель Бухарських
На просторі шестім
Країни Рад. (Далі буде).
Олександра Чериова.

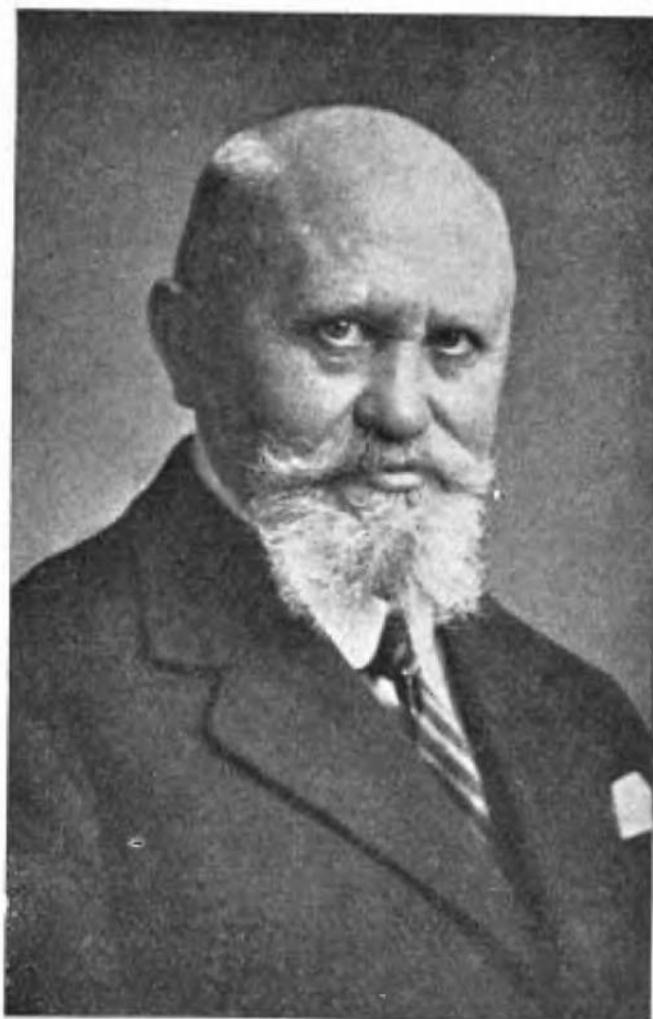
ОЛЕКСАНДЕР КОЛЕССА.

I.

Український Вільний Університет у Празі, вся українська еміграція в ЧСР й ціле українське свідоме громадянство, на рідних землях сущє, святкує семидесятиліття з дня народження Д-ра Олександра Колесси. Це є свято українського високого шкільництва, а зокрема українського університету, утворенням якого на рідній землі український у Львові Велмішановий Ювілят забивався ще від 1907 р., як став послом до австрійського парламенту; це є свято української науки й культури.

Д-р Олександер Колесса, бувши звичайний проф. Львівського університету, тепер звичайний проф. Карлового університету в Празі по катедрі української мови й літератури, звичайний проф. і многолітній ректор і організатор українського університету в Празі, народився 24 квітня 1867 р. в Солоті у Схід. Галичині. По матурі з відзначенням у Стрию р. 1888. вступив до Львівського університету і став найнижчішим слухачем у першу чергу проф. О. Огоповського, потім славіста А. Каліни, Р. Пілата, Л. Цвіклінського та Вернера. Поруч студій в університеті, брав активну участь у студентськім житті в Академічному Брацтві. Був у близьких стосунках із Ів. Франком, М. Павли-

ком та М. Драгомановим, які мали великий вплив на зформування його світогляду. Під їх проводом член і основник радикальної партії і співробітник часопису „Народ“. Крім того Ювилят брав активну участь у житті львівської „Просвіти“ і навіть впливав на зреформу-

Олександер Колесса.

вання Її діяльності в напрямі заснування читалень, і пірення просвітньої праці серед широких верств українського народу, за що був загальними зборами р. 1906 обраний до Відділу „Просвіти“ як заступник голови.

Після п'ятьох семестрів Ювилят переводиться до Черновецького Університету, де слухає викладів проф. С. Смаль-Стоцького, Ом. Кадлубківського і Гартнера. Під час перебування в Чернівцях Ювилят з особливою увагою й пильністю студіює життя й творчість О. Федьковича, збираючи відповідні матеріали на місці народження, життя й діяльності поета та пізнаючи те широке довкілля та інтимне родинне оточення великого буковинця. Після студій у Чернівцях Ювилят продовжує свої славістичні студії в Відні в видатного славіста Ягіччя, у чеського тоді молодого вченого Пастернека, у видатного славіста Бондрака та Іречка. Студіював також у Мюнхені у видатного візантолога Крумбахера, у Фрайбурзі у професорів Каленбаха, Йостеса, Еф-

мана і Штрайберга. Відвував рр. 1898—1900 студійну подорож і до Києва, де близче пізнав проф. В. Антоновича, проф. Володимирова, до Москви й Петербургу, де особисто пізнав професорів: Фортунатова, Корша, Шахматова й Соболевського.

Р. 1894-го в Віденському Університеті у проф. Ягіча одержав докторат. Р. 1895-го в Чернівцях габілітувався на доцента, а в серпні місяці перевівся доцентом до Львівського Університету. 1 лютого 1898 р. — надзвичайний професор Львівського Університету, директор семінара української філології й член екзамінаційної комісії для учителів-кандидатів середніх шкіл.

В рр. 1898—1900 — наукова подорож до Закарпатської Русі. Тоді ж дійсний член Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові. Р. 1902 — директор філологічної секції. 1900 р. часто виступає з низкою докладів на науковім з'їзді в Бракові. Того ж року іменованої звичайним професором. Р. 1902 — член центральної комісії в Відні для зберігання пам'яток старовини, і з рамені останньої відвував ряд наукових подорожей для розсліду Василіанських архівів і бібліотек, де віднайшов цілий ряд цінних пам'яток, що лягли в основу філологічних студій.

Р. 1903—04 — декан філософ. факультету Львівського Університету, а р. 1904—05 — продекан. Р. 1906 — заступник голови Львівської „Просвіти“. Тоді ж заспівав „Т-во укр. наукових викладів ім. П. Могили“ — перший український народний університет і був його головою аж до р. 1918. Р. 1907. — дійсний член Укр. Наукового Т-ва в Києві. Того ж року посол до австрійського парламенту, і був ним без перерви аж до р. 1918. В українськім парламентаріумі клубі був головою школинкою комісії й референтом університетської справи, відстоюючи українське школництво в Галичині та роблячи всі заходи для заснування самостійного українського університету у Львові й перетворення навіть Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові в українську академію наук.

Справа укр. університету у Львові дуже цікава. Боротьба за укр. університет точиться ще й сьогодні. Але ясно й відверто вона була поставлена р. 1907 в декларації від 13 березня від імені всіх українських професорів і доцентів Львівського Університету, що була доручена Ювілятові, — оборонцеві цієї справи. Від тоді проф. О. Колесса щороку при кожній нагоді, а зокрема у виступах сприводу бюджету Мініст. Освіти, заявляв про необхідність заснування українського школництва всіх типів, з окрема укр. університету й академії наук. А особливо справа укр. університету була актуальна в році 1910. Тоді ректор Гломбінський від імені університету у Львові зробив знаменитий „замах“ на львівський університет, подаючи меморандум владі й заявляючи в парламенті, що львівський університет мусить бути польський. Цей „замах“ поляків викликав великий протест в імені українських професорів Львівського Університету та укр. парламентарного клубу з боку Олекс. Колесси перед владою і в парламенті. Взагалі ця справа була особливо актуальна. Про це свідчать

три промові О. Колесси в парламенті: 1909 18 червня, р. 1910-го 11 червня і р. 1911 під час дебатів над бюджетом та 25 жовтня під час дебатів над заснуванням італійського факультету. Але таких промов у парламенті, на вічах перед виборцями, перед австрійською владою і т. д. було дуже багато, кожного року по кілька, а зокрема під час обговорення бюджету.

Від р. 1908-го О. Колесса — член міжпарламентарної університетської конгресів. Р. 1911 — учасник великого світового конгресу рас у Лондоні, де витолосив реферат на тему: „Історичне значення України, як посередині між культурою Сходу й Заходу“. Р. 1915 для збігців із Сх. Галичини й Буковини заснував Загально-українську Раду в Відні. Р. 1918 — член Укр. Національної Ради, і як делегат, був посланий до Києва для нав'язання зносин з державними та політичними чинниками та організаціями Великої України. Тоді ж брав участь у відкритті укр. державного університету в Кам'янці-Подільськім. Р. 1919 Ювілят відвів політичну місію до Югославії, а р. 1921-го був головою дипломатичної місії З. У. Н. Р. в Римі.

Але справа укр. університету й тоді не переставала турбувати Ювілята. Виглядалась тільки нагода. І ось, коли, здавалось, найменше було ґрунту для здійснення цієї ідеї, юнаста стає радісною дійсністю... Іде саме? В тому Відні, що так був на перешкоді до заснування українського університету, у тому Відні в р. 1920 при Союзі укр. письменників і журналістів (Головою якого був редактор др. В. Кушір, а заступником голови О. Олесь), та за його матеріальною допомогою з ініціативи Ювілята засновується секція наукових викладів, що пізніше з його такої ініціативи була реорганізована в Український Вільний Університет, що був з рамени Союзу укр. письменників і журналістів святочно відчинений 17 січня 1921 р. О. Колесса був його перший ректор. Від того часу, стоючи на чолі університету, Ювілят віддавав їйому всю свою енергію й найбільше сил на зміцнення його становища.

І от завдяки надзвичайному організаційному талантові Ювілята Укр. Університет р. 1921 був перенесений до Праги, де при щедрій братній матеріальній допомозі Чехословацького Уряду, а зокрема при великій прихильності Президента-Освободителя Т. Г. Масарика, Президента Е. Бенеша і міністра В. Гірса укр. університет виявив свою велику наукову й академічну чинність, об'єднав численну колегію професорів з ліпших наукових сил, та дав тисячам української академічної молоді науку в українській мові переважно з обсягу українознавства та право- і суспільствознавства. Потім, за великі заслуги перед українським університетом, Ювілята багато разів обирали ректором аж дотепер. Р. 1926-го був першим головою новозаснованого Українського Академічного Комітету, що об'єднав усі українські наукові установи й організації на еміграції, нав'язав тісні зносини з Комісією інтелектуальної співпраці при Лізі Націй у Парижі.

З цього дуже короткого опису можна бачити, яка велика, активна і різноманітна була діяльність Олександра Колесси. (Далі буде).

Леопід Бідечський.

ПОЕТ ДУШЕВНОЇ ТУГИ.

Мирослав Ічнянський.

Сіро, буденно видана книжка: Мирослав Ічнянський: Ліра емігранта, Вінніпег, Канада, 1936. О, вже нам ті ліри! Та ще примітивна, хоч і символічна окладинка, конче жовто-блакитного кольору. Це, звичайно, відразу знеохочує читача до цієї тисячапершої збірки наших сучасних „поетів“. Але, видко, все це символічне: у цій сіреневої книжечці, виявляється, огненно гаряче серце й ніжно чутлива душа! Читаю її — її п'янію від тієї ніжної душевної туги, що нею перевищена сіреневка ця книжечка...

На 133 сторінках поет подав 243 вірші, з років 1920—1936. Поезії поділено на 5 частин: 1. Еміграційні мотиви, 27 віршів, 2. На концерті симфоній вічних, 34 вірші, 3. Варвара й син в надії на мисті. 76 віршів, 4. Учителю вінок лавровий, 99 віршів, і 5. Переспіви, 7 поезій.

Збірку названо: „Ліра емігранта“, і ця назва зовсім не відповідає змістові, — треба б хіба позвати: „Книга смутку“, або: „Книга душевної туги“. А слово емігрант для українця тепер же зовсім зайве: всі 40 мільйонів українського народу стали емігрантами... Емігрантами — на власній землі...

Хто автор збірки — мало знаю. Мирослав Ічнянський — це емігрант із Чернігівщини, з міста Ічи, це — пастор Іван А. Кмета-Єфимович, що тепер перебуває в Канаді. В Києві 1924 р. він видав був першу збірку своїх віршів „Арфа“, а в Вінніпегу 1929 р. — „Записки розстріляного“, та цих творів Ів. Кмети Ічнянського я не читав.

Але сама книжка найкраще свідчить нам про її автора. Найперше — це правдивий поет, поет з Божої ласки, це бто поет, що говорить правдивою поетичною мовою. Такий рідкий на нашому сірому горизонті, переповненому книжковими віршоплетами. Поет має ніжну душу, що в кожному рядкові тужить за втраченим раєм, — таке тепер рідке серед Макіявеллівських настроїв. В книжці повно рядків, що добре змальовують нам самого автора, з його душевною турою й з вічним шуканням щастя на землі. Поет мрійливий завжди:

„У вечере з подругами-думками
Пливу на кораблі пожежників днів“.
„Не знаю я, що робитися зо мною,
Якійсь чудний на цей я світ вродивсь,
Ік лизнусь сам — нема жені спокою:
У серці кліті. Сурми. Рвуєсь кудесь“. 63.
„В грудях топнеться ридання —
Без журби не вію жити.
Тчу шовковій благації:
Наути терпіть, любить...“ 118.

В піснях — заспокоєння поета, але разом із тим його ліра — архангелова труба до цього кровожадного світу:

„Мою подругу-ліру візьму,
Її нова шовкова — як мати,
Вона має обгорне зінку,
І заплаче, і буде сміялиться...
Ну, й чого ти? Борись, не сунуй!..
Струни вміють, як діти, радітися,
Іх бойтися і горе, і журба.
За життя... Кличе нас боротьба...
Струни просять: у труби трубітися,
Світ кривавий від смерти збудіть!“ 73.

Свої душевні бажання поет так описує в „Песні про крила“ ст. 119:

Не маю я крил голубиних,
Хто б дав мені крила легкі?
Я б скорби позивув долину,
Полинув би в край не такий!
У край, де не жалить страждання,
Де смерти не стелеться тьма,
Де в гості не входить зіхання,
А сліз носинних нема.
Позитте мені оті крила!
Втомлюєсь я в дорозі земній,
Тумани мене обдурили
І гне до землі бурений.

Поет живе серцем:

Порвалось серце від болючих дум,
Грохну Йому, благаю, — годі, годі... 59.

В житті цім поет — „невільник вільний“⁵. Людська злоба поронила душу поетову... „ексила зневіра життя молодее“ 65, і поет душевної туги за людську неправду питася:

Чому рапако більше, ніж любки,
Ми ж сини не гробів — воскресіння. 60.

Для змалювання поетичних настроїв цікавий вірш „В ямі“ ст. 54:

Ножен у серце брат — а я сміюся,
Бо я ще молодий, надій не розгубив...
А темно, темно, де не повернуся.
Наплів павук пінків горбатої журби.
Мов з льоду люди... Гордій словами...
Чи ж зацвіте розліттая Любов?
Потоятана Зора. Голгофа. Бог...
Мою Стариху пихув я в чорку яму...

Поет вічно шукає втраченого щастя, і в цім шуканні — його мудри й життя.

В краї нові, в краї далекі
Лету на крилах мрій.
А серце грає легко, легко
На бубнові надії.
А там Життя... Для Його жити,
На трон вести Любов,
Надій зоряні зробити, —
Засне світ і Бог. 115.

Туга за Україною — це головний пастрій поетів, особливо в 1-ій та 3-тій частинах книжки. Україна — це безгальвані Старчиха, скатована Варвара, її поет сильними словами має її недолю й конання:

За океаном бурхливий
Край є, — розірваний край мій.
Там на хресті умірають
Браття, у тридцять вже сиві... 9.
„Народ в ганчір'ях... Україна
За що її, сліпу, люблю?
І хочу, і боюсь покинутъ
Красу чадну, могилу й лютъ”... 6.

Авторова туга за Україною — туга її вірного сина, що переболів її шматування, що на власні очі бачив, як її, багату над багатими, обернули насильники в Старчиху, й скатували, після та Варвару... А вона ж була така пинна, незабутня...

„Хоч би раз ще полошок нарвати,
Ромашок і васильків в житах”... 15.

Гарна Канада, де оселився поет, — та холодна й чужа:

„Канада — дівчина весела,
Та промішти б не бажав”... 6.

Україна — наша мрія постійна, наша дума найперша, наш сон добрівний:

Все синиться й синиться Україна
В Канаді вітриній мені:
Сади з кадилами чадні,
А ладан — ж'ята із жасміном.
Ой, ті сади й пісень пісні!
Цвіли там яблуні весільні.
І чаші груш й вишень намисто.
В лісах — осикі й дуб плечистий
Робили край веселій спільно... 77.

Найчорніші дні комунізму поет перетерпів разом із своїм народом, і в своїй книжці дає жахливі їх описи. Ось картина настрою „лишніця“, позбавленого всіх прав на рідній землі (ст. 76, 1926 рік):

Мій народе наїкращий і темний, —
І я син твій, і я ж пролетар...
З ділів захмарено-юпіях все марив
Про свободу веселу і темну.
Ждав я хліба в холодах хатині,
А в пій дах був, як свита дірява.
Од нажди хлопченям не був живим,
Ходить сум той за мною ще й нині.
Був робітник дешевий мій батько,
Та й став горе виною заливати.
Нічлю в'яза моя мученик мати, —
Шепче журно пінрохана загадка.
А тепер — хіба серце не плаче?
Хіба меніше за правду страждаю?
Для народу мов світка згасаю,
Але край м'ї чи чуз, чи сатить?

Мій народе безвірний і жалій, —
Твій я, твій я! Один з пролетарів.
Стружеш гріб, привнесуть тобі мари,
Я б життя дав я орлий крила.
Не дурайся мене, що такий я, —
Що не йду в боротьбу проти Бога.
У ночі десь ти збігся з дороги,
Ще я крізь сльози смішся сповідно...

Або ось плач кривавий про голод в Україні 1921 р., що забрав мільйони жертв:

Глянь — до нас жонкі простягнуті руки,
Діди і дітвора сидять при дорозі,
Викидають їх лиця посolenі слози,
А очі випадають мука.
Чую — хтось шепче: „Сьогодні не Іла“...
Це мати згоріла на клунку зігнулась,
До тину холодного жметься... Здигнулась...
І знову: „Давно вже не Іла“...
А там он, дивися, під сірим забором,
У бублик зігнулася, Інась чийсь схлипав:
— Помер в мене тато... і мама не має...
Могильним роаказує тоном.
Малі і великі простягнуті руки...
Сироти, сироти мрутъ на дорозі.
А ти ще я смішиш, червоний гайдуку,
Що Край мій, що сад мій, як після морозу.

Як знаємо, більшовизм допровадив в Україні до появилення сотень тисяч безприютних дітей, що стало карою Божою для цілого краю. Звали цих дітей „шкетами“. Ось як малює такого „шкета“ наш автор (на ст. 61):

Хлопчику, хлопчику, —	Матіно!
де твої мати?“	Тиф задумлив... Торік“...
Бідне, замурзане,	Рукою синьюю
А головка — ліс,	Вели бабин дар.
Не вчесати.	Жував...
Шамтить бабуся „шкетової“	I замарився...
Чорному.	Ніч.
„Матка?	I мати а базару
Умерла. З голоду...	Вернулася.
В Горлові.“	„Саша! Ось тобі пряник.
Кози б жила мати, —	Панич!
Був би син умігай,	Ось тобі бублик,
Слав би в акійсь хаті,	Сахарний“...
А не небом вкритий.	Лішився на конійку.
— „На тобі, хлопчику, бублик	Що?
Й копіечку“...	Купинть!
Мала овуку ця баба	Сонце в очах. В голозі.
Комись.	Сонце — копійка.
„Як ти, будо сміле,	Серце ж — як серце
А кучеряве, а балакуче,	Х „шкета“.

Від більшовицького панування в Україні найбільше потерпіла — мати. Чи знайдеться поет, щоб міг уявити собі всю глибину матерного горя роз'ятої країни? Чи знайдуться слова, щоб могли ще горе правдиво описати? Бо безмежне це горе, як море, але

тихе — як біль люблячої матері. Скільки тихих матеріх сліз про-
зито в Україні за передчасно померлими синами? Хто про те знає,
хто те обмірює, хто розкаже про матері сльози жагучі? Наш автор
так про це плаче (ст. 69):

Плава захмарений вітер,
Сердиться, ганить та дзвонить:
Знову, ѿй, знову, як діти.
Люди ці, — плачуть, хоронять...
Чорна, мої траур, дружина...
Сльози останні, аж сині...
— „Я ж не для куль отих, сину,
Плекала тебе й одружила”...
Мати, горбата теніоля:
— „Хай би мене вже... й не тронуть!”
Вітер, метнувся на поле, —
Люди! Вонають, іші й... дзвонить...

Більшовизм розбестив народ і кинув його в обійми жорстокосердя. Молодь захопилася новими прямавливими думками й гаслами. Старі доживали свого віку, як старці в чужій хаті... Хитали загадково головою батьки, а матері — тихо страждали. Жорстокість дітей стопудовим каменем спадала найперше на матір. Поет на ст. 72. має нам жахливий такий образ, — малює спокійно, епічно, бо це тихе безмежне материнє горе — стало звичайним:

Сидить — і суха, і глухая...
„Скільки, бабусю, вам років?”
— „Міна девітьдесять і п'ять”... — Затулас
Як айстер, синяк біля ока.
— „Невістка це, бачите, вчора
Мене так пішающа побила.
Старі мої очі сліні підсплюзли.
Та й син помогав ще... Ой, горе!
Я ж на іх всії свої сили поклаала,
В тридцять вдовою зосталась,
Малини були — милювались,
Ночі і дні горювали.
Виросли... Думала — щастя! Зраділа...
Та помилилася дуже.
Ще заробляти ходти десь жити, —
Гонять. Племіні йм діла”...
Іде. І горбата, й куляга...
Їх п'ять не хватас до віку.
Гей, сину! Не син ти, й невістко!..
На вулиці мати вмирас...

Скільки матері провели безсонних ночей, вистоюючи перед образами, може й захованими, й благаючи Бога за катуваних дітей! Огонь їх молитви небо кидає блискавкою на спроневірену землю, а з їхніх сліз павколінніх родяться річки...

Боже. Ти бачиш всю сквірду материнську, —
Ночі безсонні, надії зів'язі.
То радість, то сльози з вогню над колискою,
А сили із листом опали.
Поснули. Хай дзвонять, мов ранок, давіочки
Сріблянного скіху щодняни.

Не втомлить мене, не розсердять й до ночі, —
 Торкнися дочки, Світлий Назарянин!
 Пастире, знаєш всю скрб мою чорну,
 Ночі на варті... Надії, мов в'язі.
 Розвій нашу хмару... Ой, з кігтями горе!
 Верни мені криза, — десь криза упали...

На тлі погвалтованої України й її горя безмежного зросла муза нашого поета — поета душевної туги. Поет скрізь бачить людське насилля та жорстокосердя, а тому його книжка переповнена й мотивами загальнолюдського горя, особливо в 2-му розділі ІІ: „На концерті симфоній вічних“, які наши поет глибоко відчуває. Місто бездуше, черстве — чавить кожну душу чутливу, про що автор пише не раз. Так би хотілось на волю, подалі від цих безсердечних „людів“:

„Солов'ї, солов'ї сьогодні, —
 Наче злодій я слухаю їх, —
 Кують флейти, і сльози і сміх.
 Я на волі сьогодні.

Утомився від кам'яного шуму,
 Приніс флейту у серці і я...
 Ой, співучая песня моя,
 Налякала ти сум яй“...

Певне під впливом жахливого пасильства й гіркої недолі, що панували в Україні, й зросла найголовніша риса поезії Мирослава Ічнянського, — глибока релігійність. Цією релігійністю переповнена ціла його книжка. Віра Ічнянського — правдива, глибока, реальна. Христос для нього — Особа найближча, з якою він зливається в одно. Ця релігійність — як сонце над людьми, як пташиний щебет в садку, — панують над цілим мисленням автора. Без релігійності, без Христа поет наш не живе. Але ця релігійність так просякає поезію Ічнянського, як ласка матері дитяче життя, — одне без другого неможливе, одне доповнюють. Через це ця релігійність виходить у Ічнянського зовсім природньою й не муляє очей, як то бачимо в деяких поетів, що пишуть „релігійні“ вірші на замовлення. Ічнянський — поет душевної туги, туги за втраченним щастям, за недосягненим раем, і всі його співи — з переповненого серця, всі пересякнені надземною скорботою й глибокою вірою в Вічну Правду. Це нов'язання душевної туги з Богом та Христом творить найзапашнішого букета, а в ароматі його дивно заспокоюється ваша зболіла душа, бож більшість людей, що хоч трохи мислять, переживають ці самі думки й почуття.

„Віддав Христу я цвіт вишневих років,
 Тому далекий всім я і не свій“, 7,

чише автор про себе, але це зовсім не так: найзапекліший прихильник „сталевих пісень“ (тільки на словах!) відчує скорбність людської неправди й згадає про Вічну Правду. Хто не був таким „дезертиром“, якого малює нам поет (ст. 25):

„Вночі хочу втікти
 У гори. В горах гай.
 В гаю Фавор і Ти.
 В трулі нудьга.

Не плачте! Ніч — пісень!
 Вгориуся в тишину
 І стерегтиму день,
 Вішнатиму весну“...

Туга людини за Божою правдою, єдиною, що принесла б правдиве щастя на землю, що знищила б звірячість у людстві, туга ця просякає більшість поезій Ічиинського, а особливо 4-й розділ його книги: „Учителю вінок лавровий“.

Правдива релігійність завжди провадить людину до закохання в природу, де завжди заспокоюється наша змучена душа. Те саме бачимо і в поезії М. Ічиинського, — вона переповнена чарами природи.

„Між соснами ямби збираю.
Ой, сосни, я брат ваш, я брат!
Шумлять вони так і співають,
Як мати уміла співати.
З сосновою я в жмурки гуляю...
І смуток, і радість й надія
Життям цим сосновим виплився,
А вітер пестити уміє, —
Сердитий був сторож козінь“... 26.

Весна — частий мотив пісень і образів М. Ічиинського. Він відається їй цілій, насолоджуючись цим найбільшим творивом рук Божих. Ось одна з таких поезій (ст. 29):

„Педовані ми смуток весною.
Цілуватись з журбою? — Ні-ні!
Мене кличуть із зати вудної
Сонців бубон й пала голосні.
Так щороку на герці з весною,
І, аж соромно, — завжди вона
Є диктатором скрізь надо мною,
Її меч — та оркестра чадла.
Найбагатший я в світі сьогодні, —
Ой, конвалій в кишенах й пісень!
Міські шуми і звуки будоти
Проміняв на безжурний я день!“

Канадська природа не заступить української, але Ічиинський мальовничо описує й Канаду, — її життя й природу (Безробітний 10, Демонстранти 10, Нью Йорк шумить 12, У янків у гостях 13, Канадська елегія 34, Ніягарський карнавал 30 і т. ін.).

Мова Ічиинського — правдива літературна мова, а що найважніше — це ніжна поетична мова. Як мова правдивого поета, ця мова переповнена поетичними образами та порівняннями, дуже гарними, часом сильними епітетами. Взагалі, Ічиинський пише правдивою поетичною мовою, що вайкраєм ароматом пахне нам з кожної його поезії, з кожного речення. Аналізу мови поета не роблю тут, бо пишу про це в „Рідній Мові“ ч. 6 (54).

На одну річ стиля М. Ічиинського хотів би звернути тут увагу. Наш поет не рідко пише шеяспо: його думка скоче зашадто швидко, а рука не встигає записувати всього. Через це поміж реченнями повстають великі прогалини, які заповнити не кожний зможе. Постові варто б звернути на це пильнішу увагу й докладіше обробляти й викінчувати свої думки. Ось декільки прикладів цього скакання поетової думки:

„Мов син я блудний. Зігнувсь. Благам.
Тасмне небо. Друга мого.
Дорога в гори. Без трав. Без гаю.
Видаю під хреста вагою”... 16.

„В степу я князь. Ваня скрипку шум,
І — Арфа в траві. Кларнет в долині”. 18.

„Народився я в білій хаті.
А міста — мої, і поле,
Неба синь Й дівки-тополі”... 22.

„Піснями шовковими
Будімо. Будімо. Будімо!
Роси зів'язім — у дім.
Кайдани пепір'я розковуваймо”. 81.

„Забули люди: ми ж брати.
Й не скінчим. Цвіте ще Май мій.
Потів, моя раб... Але — прости!
Будо... В землі талант ховав я”. 84.

На ст. 114 Ісуса названо Назореєм. Це непорозуміння, бо Ісус Назореєм не був. „Назорей” це той, хто дав зарок не нити вниа, не підходити до трупа, не стригти свого волосся й т. ін., а Ісус же був на весіллі в Кані Галилейській, освятив чащу на Тайній Вечері, підходив до померлих і т. ін. Ісус був назарянин, цебто з Назарету, але не „назорей”; в грецькім тексті Мтв. 2. 23 просте поплутання.

На цьому кінчику свій огляд такої небуденої в нас збірки поезій М. Ічнянського. Повного змісту цієї книжки годі передати, — й треба перечитати й пережити з поетом. Може й не кожний зрозуміє пісні поета душевної туги, бо ці пісні треба відчути рідною авторові душою. Хто має душу чутливу, ще не зовсім опановану людською злобою, хто хоче очистити душу свою від безпрогівтної темряви наших безрадісних днів, — читайте Книгу Душевної Туги М. Ічнянського, — і вона заспокоїть вас. Ніжна душевна тула розлита по цілій цій книжці, але вона запашним ароматом вкриє вашу збліду душу й принесе заспокоєння. Нове покоління наших поетів пильнує промовляти „до розуму”, — М. Ічнянський йде старою дорогою й виливає в своїх віршах цілу свою наболілу душу, а сердечність і щирість цієї поезії захоплює нас, переливається й до нашої душі, й несе правдиве заспокоєння, як сонце природі по бурі.

19. IV. 1937.

Іван Огієнко.

УКРАЇНСЬКА ПРОТОІСТОРІЯ.

XIII. Праслов'янин й праслов'янська мова.

(Закінчення).¹⁾

Для нас, очевидно, і цікаво, і важко знати, як, коли і де вперше з'явилися слов'янин, чи, як звуть їхню початкову ступінь, „праслов'янин”.

До цього часу більшість учених приймала, що праслов'янци жили

¹⁾ Див. „Нашу Культуру” за 1935 р. ст. 65—68, 135—141, 539—544, за 1936 р. ст. 81—88, 225—228, 420—29, за 1937 р. ст. 96—99, 183—186.

десь між Карпатами й Дніпром, і мова їхня виділилася з індоевропейської мовної групи приблизно біля Різва Христового. Це праслов'янське плем'я жило в своїй колисці до VI століття по Христу, а потім раптово розширилося й розійшлося в різних напрямках: на південь, на захід і на північ, утворивши там уже відомі тепер слов'янські народи, — південні, західні й східні. Такої гадки держався покійний лінгвіст француз Meillet, Niederle і багато інших. Але після великої війни польські вчені Костржевський, Козловський і Чекановський виставили нову теорію, кажучи, що праслов'янин вже в бронзовій добі жили в лужицько-шлеській області, де стикаються Польща, Чехія й Саксонія, і що це їм належить т. зв. лужицько-шлеська культура, з тілопальними гробами, і спеціальною керамікою. Проти цієї теорії, однаке, рішуче виступили німецькі вчені H. Seger Jahn, Richthofen та інші, а з філологів німецьких Max Vasmer. Ці вчені приписують лужицько-шлеську культуру виключно іллірам. Л. Нідерле не погоджується з цією теорією, але каже, що теорія, відповідно якій лужицько-шлеська культура була слов'янська, є остатіком же правдоподібна, як і теорії, що приписують цю культуру іллірам або тракам, і віл наявіть не вагається сказати, що перша теорія (польська) є правдоподібнішою. Він додає, що немає підкладів, щоб апріорі виключати можливість збереження автохтонів під германським пануванням. Слов'янин панував мусіти бути десь на Вислі вже на початку християнської ери і навіть ще давніше, коли Тацит (Германія 46) і Птоломей (III, 5, 8) описують їх, як великі народи (від ім'ям венетів), і коли ми для них не знаходимо приміщення в іншій області¹. Закиди філологів зводяться до того, що в добу бронзової початкової залізної загальний розвиток індоевропейських мов ще не дійшов до того ступеня, який відповідає теоретично установленій філологами праслов'янській мові, і що лужичани бронзової доби не могли говорити праслов'янською мовою, яка могла з'явитися тільки пізніше майже на ціле тисячеліття.

Однаке до розрішення проблеми й примирення суперечностей нас наближає зовсім нова лінгвістична теорія, т. зв. субстратна теорія, початок якої поклав уже Meillet, а остаточно розвинув її Julius Pokorný. Ю. Покорний (берлінський професор) висловлює свою теорію так: При накладанні однієї мови на другу, з яких кожна не має писаної літератури, мова побідників панує в багатстві слів і ще більш у флексії й словотворі; павлаки, в тривкості звуків, а теж у мелодії слів і речень, як і у внутрішній формі мови може мати більше чи менше значення вилив мови завойованих, і теж і в числової або духовній вищості. Завойовані народи це є субстрат; вони здебільшого хлібороби, розкидані на великій площі землі й зв'язані з своєю садибою й полем сезоновими працями, тому не можуть дати палежного відпоруnomadам, не зв'язаним із даним куском землі тяжкою працею, і завжди маючи можливість легко скунчитись у великі маси в кожний момент, дуже невигідний для хліборобів, напасті на них, спалити їхню садибу й хліб, і побити або пограбувати їх. Пр. Покорний пока-

¹ Niederle L.: Rukovet' Slovanske Archeologie. Praha, 1931, st. 20.

зус, як кельтський та германський діалекти утворилися з іndoевропейського мовного пnia, завдяки впливу відповідних субстратів. Очевидно, що й праслов'янська мова мусіла утворитися з іndoевропейської завдяки впливу якогось субстрату. Покорний вважає, що ролю слов'янського субстрату грали фінно-уральці, але цей висновок він робить тільки на основі знайомства з російською мовою, яка вже сама витворилася дуже пізно з праслов'янської і навіть мабуть із праукраїнської мови. Але в мові праслов'ян, як показали уже давно Міккола Й Фасмер, впливу урало-фінського субстрату не було. В Україні субстратною верствою, яка впливала на зміну індогерманської панівної мови в праслов'янську, могла бути тільки стара гіперборейська хліборобська верства, належна до передньоазійської (арменоїдної) раси, що сиділа на нашій території, починаючи з неолетичної доби (Трипільська культура). Але ця сама раса сиділа відтоді ж і в Лужицько-шлеській області, і в області цілого басейну Дунаю й на Балканах, тобто якраз там, де тепер сидять українці та західні й південні слов'яни. Ми вправі думати, що шідо впливом цієї субстратної верстви й повстали ті зміни в іndoевропейській мові, які закінчилися витворенням праслов'янської мови. З другого боку, через те, що зміни в мові залежать від субстратного населення, а не від місцевості, то можна думати, що праслов'янська мова могла повстати скрізь на тих територіях, де існувала наша хліборобська субстратна верства, тобто й на Балканах, і в Україні, і в Лужиці, і Шлезьку, чи в Мораві, і в Семигороді. Очевидно, таких праслов'янських мов творилось багато, і багато зникало, але дужі етнічні утвори відріжували за собою свою нововитворену мову, як племінну. А при переходах деяких племен (як напр. Сербів або Хорватів), воїни удержували свою мову, а по-павши до таких самих етнічних утворів, зміцнювали її розвивали далі свою мову, але все в тім самім напрямку. Теоретична праслов'янська мова — це тільки абстракція від безконечної маси дрібних локальних діалектів, з яких багато збереглося й до сьогоднішнього дня, але звичайно з відповідними змінами. Дуже можливо, що імпреска й трацька мова грали в цім процесі роль якихсь переходових ступенів від праіndoевропейської до праслов'янської, але про це не можна сказати піччого певного за браком вистарчального матеріалу. У всяком разі на всіх слов'янських територіях, окрім білоруської та московоської, від самого неоліту жили, в більшім чи меншим симбіозі, дві раси: хліборобська, субстратна, передньоазійська, і панівномадська, панівна, іndoевропейська раса, і на цих територіях і були таким чином етнічні умовини, сприягливі для витворення праслов'янської мови в результаті довгого симбіозу. Білоруська мова витворилася вже пізно, в другій половині I тисячеліття по Р. Хр., як результат впливу білоруського субстрату (Кривічів) на праукраїнську мову. А великоруська (московська) мова виникла ще пізніше, як результат впливу урало-дінського субстрату на цілий ряд мов, і особливо на писану літературу, церковну та адміністративну українську мову з додатком живих мов польсько-в'язицької й білорусько-кривичевської.

XIV. Русь. Українці й росіяни.

Поява імені Русь не має жодного відношення до мови, якою говорило це плем'я. В наших найстаріших традиціях ім'я „Русь“ не зустрічається. Наш літочес зине: 1) Въ лѣто 6360 (852 р.) индикта 15 день, наченшо Михаилу царствовати (у Візантії), начася прозывать Русская земля. О семь бо увѣдохомъ, яко при семь цари приходиша Русь на Царьгородъ, якоже пишется в лѣточесаны Гречьстѣмъ“ (Літочес Лаврентія 17) 2) В лѣто 6367 (859 р.) имаху дань Варязи изъ заморья на Чуди и на Словѣнѣть, на Мери и па Всѣхъ“, (и па) Кривичѣхъ“. (Літочес Лавр. 18). ...Ідоше за море к Варягомъ, к Руси; сице бо тіи звахуся Варязи Русь, яко се друзии зовутъся Свие, друзии же Урмане, Англине, друзии Готе, тако и си... И изображася з братъя, съ роды своими, тоиша по себѣ вею Русь и придоша: старѣйший Рюрик (сѣде Новѣгородѣ), а другий Синеусъ на Бѣлѣ озерѣ, а третий Избростъ Труворъ: (И) отъ тѣхъ (Варяг) прозвася Русская земля (Літочес Лавр. 18). Ця нова Русь не скоро перейшла на всі українські племена, бо тільки під роком 898 літочес каже: „Поляне яже нынѣ звомая Русь“ (Літочес Лавр. 25). Нове ім'я Русь стало державним тільки завдяки князям, але мова племен була стара українська, бо літочес каже: „Се бо токмо словѣнскъ языкъ въ Руси: Поляне, Деревляне, Ноугородцы, Полочане, Дреговичи, Сѣверъ, Бужане... Велынiane“... „А словенскій языкъ и Рускій одno есть“ (Літочес Лавр. під роком 898). Цікаво, що в числі „словѣнска языка“ літочес не згадує ні кривичів, ні радимичів, ні в'ятичів. Це мабуть тому, що кривичі говорили певне литовською мовою, а радимичі й в'ятичі — польською. Коли ми звернемося до етимології слова ру съ, то пояснити його з слов'янських мов не можна, — воно чуже для слов'ян. Чужі князі принесли з собою й чужих богів, імена яких: „Перунъ, Хъръ, Стрибогъ, Симарыгъ, и Мокошь и Дажбогъ (Літочес Лавр. під роком 980). Волосъ — скотій богъ (під роком 907) і ще Сварогъ. Покійний наш орієнталіст проф. Корін, який зінав сорок мов, так висловлюється про цих богів: „Про слов'янське походження імені Перуна не може бути й мови; ім'я Волос не пояснено й до цього часу задовільняюче. Дажбог має іранський корень д а г — жегти, слов'янам чужий, як і слово „бог““. Стрибог, Хъръ, Симарыгъ і Мокошь, теж непояснюються з слов'янщини. І в цілім нашім фольклорі, окрім іранського Дашибога, ми не зустрічаємо ні одного з цих імен богів Володимира князя, яких статуї стояли в Києві на князівськім дворі Володимира. Це показує, що ці боги привезені панівною варязькою верствою, князями та їхніми дружинами, й були зовсім чужі нашим українським слов'янським племенам. Але князі варяго-руські не були культуртрегери, вони були низчі культурою від наших племен і прийняли нашу культуру та слов'янізувалися, тим легче, що на нашу мову вже було переложене святе письмо, а знання письма слов'янсько-українського почало розширятися в городських верствах нашого населення. Християнська релігія в Україні прийнялася легко, бо вона цілком побудована на хліборобських звичаях, мілих нашему субстратному населенню, але

в Московщині вона викликала тугий спір, бо була цілком чужа урало-фінським традиціям. Найновіці інші різних учених, а особливо Фасмера, показують безперечно, що Московщина утворилася асиміляцією східно-фінських або уральських племен, і не мала чого спільного з київськими племенами. Це вже дуже ясно довів Спіцин на основі археологічних даних. Він пише: В X. віці Ростовська (Московсько-Суздалська) область заселена була значними масами смоленських кривічів, а в XI і XII віках цей край побільшується ще й симіляцією тубільців (мерин), але ні в'ятичи, ні радимічі, ні сіверяни не мали ніякого відношення до вище згаданої області: „могила X віку, які б можна було приписати південно-руським і середньо-руським (білоруським) племенам у Володимирській області нема. Фасмер на основі ізразів міст і рік Московщини доказав, що вся вона була зайнята фінськими племенами, які поволі були мовно зруїфіковані. Тé саме говорить і московський теперішній історик Любавський, пишучи: „Скрізь і всюди слов'янські колоністи відтісняли, або ассимілювали попереднє населення, переважно фінів“. Ці фінські племена добре відомі: „Чудь, Лівъ, Водъ, Ямъ, Чухна, Весь, Пермъ, Зиряне, Вотяки, Корель, Югра або Угра, Печора, Самоядъ, Меря (між Волгою і Клязьмою), Мурома (на р. Клязьмі), Мордва (на середній Волзі аж до Самари), Мокша, Ерза, на південь від Мордові — Мещера, Череміси (в губ. Костромській, Нижегородській, В'ятській та Уфімській). Усього, як бачимо, 20 дуже великих племен. Процес русифікації не закінчився ще й досі, і багато з цих племен, ще й тепер не вміють говорити по-російському, і ще й дотепер лишаються потаціями, і приносять ще й тепер коней у жертву своїм богам (череміси та інші). Через слов'янізацію цих племен і почала московська мова десь у X віці тільки по Хр. Але ще на початку ХХ віку, навіть під самим Петербургом у Царському Селі населення зовсім не вміло говорити по-російському, а говорило по-чухонськи. Модним національним жіночим костюмом російської інтелігенції був мордовський. Чоловіча російська косоворотка й пояс до неї, це теж фіно-сібірська одяга. Антропологічно й етнічно москвичи, за винятком областей на захід від Москви, усе нащадки згаданих племен фіно-уральських, особливо мері, мордви й черемісів. Ці племена жили майже виключно з ловецтва звірів. Щоб зробити з них хліборобів, московські князі мусіли зразу ж завести кріпацтво, й таким тільки чином, силоміць примусили обробляти землю, та й то не скрізь. Психіка теперішніх москвичів лишалася ще й досі звіроловська, і через це вона так різко відрізняється від української хліборобської психіки. До цього часу виступали тільки дві психіки: психіка культурного кругу хліборобського і психіка культурного кругу номадського, відомі вже з давніх давен, але психіка звіроловська в чистім виді на міжнародну арену ще досі в такім масштабі не виступала, і тому не була відома європейським державам, і не була й не є зрозуміла їм. Ісконність московських первів і полягає в звіроловській психіці московського народу. Звідсіль його хитрість у нападах, жорстокість, прикладання не тим, чим є, маскування і т. ін.

Е основі в них лежить погляд на людину, як на звіра, й застосування до людей методів, уживаних проти звірів. В людині вони бачать звіра і в звірі людину, і не роблять різниці між звірем і людиною, застережаючи собі всі вигоди звірячої психіки при високості людського інтелекту, для осягнення своєї цілі, й не визнаючи жодної етики, або визнаючи її тільки односторонньо в свою користь.

Між іншим, характеристика московського народу й його влади прекрасно представлена подорожником XVII століття, Павлом Алєнським, але не одним тільки ним; і перед ним, і після нього було багато людей, що подорожували по Московщині і по Україні, і всі вони підкреслювали велику різницю між українцями й москвичами.

На жаль, рамки моєї статті не дозволяють мені сцинитися над питанням характеру обох сусідніх народів докладніше, хоч цим характером і визначається історія.

Прага.

Вадим Щебаківський.

Я. М. ШУЛЬГИН І ЙОГО НАУКОВА ПРАЦЯ.

(Докінчення)*.

Я не ставлю тут своїм завданням розглядати цілий літературний дорібок Я. М. Шульгина. Я. М. містив свої праці в різних органах, як „Кіевський Телеграфъ“, Київська „Заря“, одеська „Правда“, московська „Русская Мысль“, женевська „Громада“ й інші. Багатьох із цих матеріалів у Празі або немає зовсім, або ж у них не можливо встановити авторства Шульгина. Я обмежу свій огляд тільки на чисто наукові праці Я. М., що він містив у „Кіевській Старині“ та в „Записках ІТШ“ у Львові.

Науково-історичною працею Шульгин зайнявся після свого повернення до Києва з заслання. Він зосередив свою увагу головно на історії України XVII—XVIII століття. Для своєї наукової праці з історії України Шульгин уклав ширшого плаща, в якому поставив за завдання проходити — 1. відношення російського уряду до Гетьманщини після 1654. р., 2. відносини російського уряду до українців під Польщею; 3. події кривавого „непорозуміння“ 1768. р.

Здійснення задуманої трилогії Я. М. почав відшчатку. Він на самперед написав огляд відносин російського уряду до Гетьманщини, — фактично тих конфліктів, що виникли в цих відносинах на ґрунті політичному й соціальному. Написано цю працю, за виразом М. Грушевського, „дуже лагідно й обережно“, але „Кіевська Старина“ Ф. Лебединцева її не прийняла, й тільки один розділ із неї був надрукований у часопису „Съверный Вѣстникъ“ (1887 р., ч. 6). І тільки аж 1899. року поновилася ця праця у Львові¹⁵ за підписом Л. Ч. (що значило „Любчан чоловік“, як розшифровує ці ініціали О. Лотоцький).

*) Див. „Наша Культура“ кн. 4 (24).

¹⁵ Україна після 1654 року. Історичний начерк Л. Ч. Записки, т. XXIX, ст. 1—13 і т. XXX, ст. 14—67.

У вступі автор висловлює деякі загальні погляди щодо українського минулого. На його думку український народ мав чотири головні бажання, коли він приставав до московської держави: 1. українці чмагалися до повного відокремлення від Польщі всієї території, 2. бажали під протекцією Москви задержати автономію свого краю, приналежні в своїх внутрішніх справах, 3. поспільство силкувалося скинути з себе кріпацтво, 4. зберегти свій устрій і практику в церковному житті (не приймаючи московських звичаїв).

Саме тоді, коли Україна прилачалася до московської держави, все це, здавалося, було можливе, — однаке життя довело, що думати так було помилкою. „Маючи замір прослідити — читаемо на початку тієї праці Шульгина, — як і в чому політика московсько-штербурських урядових сфер не відповідала бажанням українців, ми передивимось крок за кроком головні моменти в політиці й діяльності цих правителів, щодо України, починаючи від 1654 року аж до повного розцвіту централістичного напрямку за Катерини II“ (ст. 5).

І далі, в окремих розділах, автор показує, як ні одне з українських бажань не було сповнене Москвою. Так, порівнюючи межі України 1654. року з межами 1686. автор констатує, що гарячі бажання українців не бути під владою Польщі не знайшли собі в московського уряду прихильності. Московський уряд не давав про цю місію Б. Хмельницького та його сучасників і наступників (ст. 13).

В другому розділі Шульгин подає багатий матеріал щодо орушения Москвою української автономії; в третьому говорить про те, що Москва попустила в Україні відновити кріпацтво — в цьому, на його думку, Москва виявила байдужість до інтересів українських мас.

Бажанням українського народу не відновідали й ті порядки, що склалися під новими впливами в церковно-релігійній сфері. Однаке й ця невідновідь не зменшувала прихильності до російської політичної мани, яка обгортала українців. Тут, на думку Шульгина, знову виявилася та риса народової психології й щоденного життя взагалі — що „очі й вуха не бувають свідками того, що діється“. Іншими словами, діла російського уряду були сами по собі, а прихильність до російського царства сама по собі. Фантазія домальовувала те, чого не давала дійсність, у людей, що не мають звичаю докладно аналізувати те, чого свідками вони бувають (стор. 52).

Українсько-московськими відносинами в церковній сфері займається автор в четвертому розділі свого нарису. Тут він дає не тільки загальну характеристику, а зупиняється й на окремих українських митрополітах зокрема (П. Могила, С. Косов, Д. Балабан і ін. аж до архієпископа В. Вапатовича); докладніше говорить про вільний вибір духовенства в Україні тощо.

Ціла ця праця Шульгина досить загальна й не позбавлена деяких анахронізмів. Так, напр., автор приймає ще традицію про Баторієву реформу (стор. 2), або промову Полуботка Петрові I (ст. 25). В своїй статті автор посилається більш на історичну літературу, ніж

ва джерела, так що ціла його праця — більш огляд, ніж дослід. В примітках він згадує праці А. Андрієвського, Скальковського, Максимовича, Костомарова, Антоновича, Соловйова, Маркевича, А. Кістяковського й А. Лазаревського.

В другій частині задуманої первісно трилогії Шульгин мав спланитись, між іншим, на відносинах російського уряду до Палієвої козаччини й гайдамаччини 1734 р., яка дає такі сильні аналогії до Коліївщини. Але цієї частини Шульгин не писав зовсім, а перейшов прямо до третьої частини — до Коліївщини.

Ця його праця з'явилась р. 1890-го на сторінках „Кіевской Старины“, яку тоді вела вже Стара Громада. Шульгінів „Очеркъ Коліївщины по неизданнымъ и изданнымъ документамъ 1768 и ближайшихъ годовъ“ став його головною науковою працею. Видрукований в „Кіев. Стар.“, він вийшов і окремо, а пізніше з'явився в перекладі М. Вороного й по українському, як XX-й том „Руської Історичної Бібліотеки“.

Названа праця Шульгіна була першою спробою поставити на науковий ґрунт дослідження Коліївщини. Шульгин виявся в цій спробі винувати висновки й картину попередніх дослідників Коліївщини, які спиралися в своїх твердженнях на свідоцтвах польських мемуаристів. Ці дослідники твердили, що 1) центральним пунктом Коліївщини, затемнюючим усе інше, була уманська різня; 2) що цей рух був тільки партизанський, без організації; 3) що він був кривавіший від попередніх; 4) що він був дуже значний; 5) що українці виявили в ньому свою звірячу природу, й т. д.

Критично поставився Шульгин і до тих дослідників, які на основі спеціально підібраних документів твердили, що Коліївщина була тільки повстанням на захист віри; або що ніби російський уряд не тільки співчував рухові, а сам же його й викликав.

Головним джерелом для цієї монографії Шульгінові послужили документи польської високо-судової комісії, яка донитувала й судила повстанців. Ці документи об'єднані в так зв. Коденській Книзі, що ІІ „обрель“ М. Максимович і яка належала В. Б. Антоновичу. Останній дав її своєму учневі Я. Шульгінові для праці над Коліївщиною, правдоподібно, допомагав і в самій праці. В. Антонович був перший, хто поставив досліди гайдамацьких рухів на чисто документальний ґрунт; він видав в Архіві ЮЗР акти про гайдамаччину в рр. 1700—1768, й на основі цих актів написав свою монографію про гайдамацькі рухи. Він же опублікував і кілька мемуарів про ці рухи сучасників, які наводили багато цінних свідоцтв. Невиключено отже, що Антонович міг захотити його учня до дослідів цього питання й допомагав йому як матеріалами так і порадами. Та Коденська книга не була однокім джерелом для Шульгіна. Він використовував і інші документи й літературу, а павіть деякі мемуари. При цінці вступи-

шого розділу він зазначає джерела й літературу своєї праці, всього 20 позицій.¹⁶

Сама монографія Шульгина про Коліївщину складається з 5 розділів. У першому він знаходить з ватажками й військовою організацією гайдамаків (М. Залізняком, С. Неживим, Швачкою й Ів. Бондаренком). У другому говорить про селян Київщини й Брацлавщини, як головних діячів Коліївщини; у третьому зупиняється на участі в Коліївщині лівобережців, степових гайдамаків і запорожців; в четвертому розділі висвітлює заходи уряду Речі Посполитої проти Коліївщини, і в п'ятому — відносини до Коліївщини сучасних їй російських діячів.

В своїй праці про Коліївщину Шульгин показує, що рух 1768 р. не був випадковий бунт гайдамаків, а народна реакція населення Правобережної України проти пінормальних політичних, суспільних і релігійних умов життя. Селяни Київщини й Брацлавщини називали себе не гайдамаками, а козаками — вони були справжні борці за православну віру й свою українську народність.

На думку Шульгина повстання провадилося за певним планом. Завдання повстаниців було заволодіти Київським воєводством, — тому її головні відділи гайдамаків направилися на захоплення 4 головних укріплених пунктів Київщини: Умань (Залізняк), Чигирин (Неживий), Біла Церква (Швачка) і Радомисль (Бондаренко). Залізняк був головним керманичем повстання — він іменував полковників війська запорозького, а його помішники називали себе „курінними отаманами“. Подаючи характеристику головних діячів руху, Шульгин особливо докладно зупиняється на Неживому, якого характеризує, як людину ідейну, розважливу, що шукала легалізації в „Золотій Грамоті“ Катерини II. Не так симпатично представляє він інших діячів повстання, особливо Швачку, що робив потром у Фастові й Білій Церкві.

Гайдамацький рух, як твердить Шульгин, мав характер парті-

¹⁶ Вони такі: 1) *Bunt hajdamaków na Ukrainie r. 1768 opisany przez Lippmana i dwóch bezimiennych. Wydany z rękopisma przez Edwarda Raczyńskiego. Poznań 1854;* 2) *Уманская резня. Записки Вершины Кребса. Переклад з перемовою И. М. Рези;* 3) *Уманская резня. Записки піара Павла Магдановского;* 4) *Pamiętnik do historii polskiej przez A. Moszczyńskiego. 1863.* 5) *Описание бедствия постигшаго Умань и всю Украину въ 1768 г. Переклад въпольського рукопису. Кіев. Стар., 1882, III;* 6) *Записки о южной Руси П. Кулина. Тт. I, II;* 7) *Сказание о Бондаренке по народным преданиям, К. Ст. 1882, III;* 8) *Манифестъ Имп. Екатерины II. 9. У. И. 1768. К. Ст. 1882, V;* 9) *Материалы для истории Коліївщины или рѣзни 1768. И. И. Бостомарова. К. Ст. 1882, VIII;* 10) *Переписка гр. П. А. Румянцева о восстании на Украинѣ 1768 г.; К. Ст. 1882, IX, X, 1883, IX і X;* 11) *Нѣсколько документовъ къ исторіи Гайдамаччини А. Скальковскаго. К. Ст. 1885, X;* 12) *Архивъ ЮЗР, ч. I, т. т. 2 і 3. При них розвідка Ф. Г. Лебединцева про архів. М. Знічко-Яворського;* 13) *Теж, ч. III, т. 3. з розвідкою В. Антоновича про Гайдамацтво (1700—1768);* 14) *Теж, ч. IV, т. 2. з розвідкою В. Антоновича про селянство (1700—1798);* 15) *А. Скальковскій — Натзы гайдамак изъ западную Украину въ XVIII в. (1733—1768). Одеса 1845,* 16) *Пото ж: Исторія Новой Стчи. Т. т. I—III, вид. 1885;* 17) *М. Максимович. Собрал. Сочин., т. I;* 18) *С. Соловьевъ. Ист. Рос, Т. т. 26, 27;* 19) *Деякі невидані матеріали з арх. Кіїв. Губ. Правління;* 20) *Кодексъска Квита.*

запської війни. Головну силу ватаг складали селяни. Хоч і на великому районі, але повстанці осередилялися біля головних пунктів повстання.

Шульгин стверджує, що гайдамацьке повстання не посилювало такого жорстокого характеру, як козацькі повстання XVII в. Часом до повстанців прилучалися й прості грабіжники. Автор у своєму викладі не склопиться на представлення „розвійницьких“ та „грабіжницьких“ моментів у гайдамацькому русі. В цьому відношенні він виявив виразну об'єктивність.

Праця Шульгина про Коліївщину була прийнята цілком прихильно в наукових колах. На ній з'явилося кілька добрих рецензій¹⁷, і тільки з боку польських істориків деякі погляди Шульгина на Коліївщину (як на прояв соціального й національного протесту — безпосереднє продовження козаччини) викликали гострі напади. Польський історик Тадеуш Корзо опублікував 1892 р.¹⁸ дуже гостру критику супроти Шульгина. Він твердив, що гайдамацьке повстання 1768 р. був звичайний розбій, і нікто не може вважатися за явище політичне й ідейне. Корзо дуже різко виступив як проти Шульгина, так і проти В. Антоновича та його київської школи, закидаючи їм обвинувачення в прихильності до кривавої розправи гайдамаків з польською та жидівською людністю, взагалі в антикультурності й антигуманності.

На напади Корзона відповіли як Шульгин, так і Редакція „Кiev. Stariny“ (пером Антоновича). Шульгин у своїй статті п. з. „Правда о Коліївщині“ польського історика г. Корзона“ боронить позиції, зайняті ним в Монографії про Коліївщину. Він знову доводить, що гайдамацький рух 1768 р. був партизанською війною, протестом українського селянства супроти польського гніту в соціальному й релігійному відношенні — боротьба за волю віри, правду й народність. Він доводить, що рух 1768 р. був ідеїний і політичний, що була продумана організація війни з боку гайдамаків, були певні плани на Росію (хоч у цьому всюму — як визнає й сам Шульгин — виявилось немало туманного й помилкового). На доказ своїх тверджень Шульгин посилається тут і на працю самого Корзона, а також на праці д-ра Антонія І. (Ролле). В своїй відповіді на „ругательную рецензию“ Корзона (вираз Шульгина) сам Я. М. зберігає спокій — його відповідь речева.

Та ці відповідь Шульгина, ні додаток до неї Редакції „К. Ст.“ (ст. 161—166) не переконали ні Корзона, ні інших польських істориків. Польська історіографія й далі дивилася на гайдамаків, як на звичайнісцьких розбійників. Наприклад, відомий польський україніст Фр. Равіта-Гавроцький у своїй двотомовій праці „Historja ruchów hajdów.“ (1901) стоїть на позиції, що гайдамаччина була проявом розгнузданих інстинктів пашівського суспільства. Цікаво, що

¹⁷ В „Руск. Мысли“ 1890, VII і 1891, IV. і в „ЖМНП.“ 1891, I.

¹⁸ На сторінках Kwartalnik-a Historycznego, 1892, III. „Nowa książka o koliszczyźnie“.

в такому ж дусі освітлюють гайдамацький рух і деякі жідівські історики (як наприклад, київський І. Галант).

Із українських істориків, що висловлювалися з приводу монографії Шульгина, треба згадати насамперед М. Грушевського. Як в своїй статті про Шульгина, так і в передмові до українського видання праці Шульгина М. Грушевський досить прихильно оцілює цю працю, хоч і підкреслює деякі її хиби.

На думку М. Грушевського, Шульгин, не маючи змоги видати актовий матеріал, перевантажив свою ірацію документальними подробицями. Зазначає М. Грушевський також деякий брак суцільності й прозорості викладу. Це ніби й було причиною того, що монографія Шульгина не мала широкого розповсюдження, хоч і здобула признання з боку вчених.

Ці уваги М. Грушевського щодо стилю — ніби важкого — й незручної архітектоніки праці Шульгина, не зовсім оправдані. Треба признати, що виклад у Шульгина не дуже захоплюючий, але зате цілком речевий і пезапутаний. Автор подає висновки й твердження й щедро ілюструє їх фактами джерельних даних.

Не зовсім відповідає дійсності й друга критична увага Грушевського, що Шульгин опер свою працю головно на актах польської військової комісії, а інші матеріали (особливо досить багату мемуарну літературу) він ніби поганішив на боці. Як видно з наведеного реєстру джерел і літератури (прим. 16), Шульгин використав усе, що тільки в його часи було знайдено. Трудно припустити, щоб Б. Антонович, який сам цим предметом займався й який допомагав Шульгині матеріалами для цієї праці, не вказав би йому всього, що в тих часах було відоме. То правда, що Шульгин скептично поставився до мемуаристики польської й звернувся безпосередньо до документальних даних. Правда також і те, що документи він мав головно польські, хоч у його реєстрі зазначені також і деякі невидані матеріали з архіву Київського Губ. Правління (п. 19).

Брак серед його джерел більшої кількості російських урядових матеріалів негативно відбився на його досліді. Але ці матеріали в більшій кількості пощастило знайти — і то досить випадково, зовсім не там, де вони мали переховуватися — тільки в новіші часи проф. О. Гермайзе, який і використав їх для своєї студії п. з. „Коліївщина в світлі новознайдених матеріалів“.²⁰

О. Гермайзе вважає, що після виходу Монографії Шульгина знайдено й опубліковано стільки нових матеріалів, що на чорі стоять нова монографічна робота про Коліївщину. В цьому з ним погоджуються й інші історики (як напр. В. Пархоменко).²¹ Та до того часу, доки така монографія не з'явилася, праця Шульгина — хоч місцями вже й застаріла — зберігатиме своє значення.

²⁰ К. Ст., 1893, т. ХЕ, ст. 126—160.

²¹ „Україна“, 1924, кн. 1/2.

²¹ Червоний Шлях, 1925, ч. 6.

Гермайзе в дечому не погоджується з Шульгіном, в дечому його винакдає, але в цілому його працю рахує за зовсім поважну. Цікава між іншим вказівка Гермайзе на те, що Шульгин в своєму нарисі помилково називає Швачку Яковом, замісць Микитою, як він іби дійсно звався, і цю помилку, щодо імені, повторюють за Шульгіним і всі інші автори. Я не встиг внові перевірити цієї справи з іменем Швачки. Можливо, що тут справді правда за Гермайзе, який користався російськими судовими матеріалами, але не можна винуватити науково за цю хибу й Шульгіна. Останній міг дізнатися про ім'я ватажка Швачки з Кодценської Книги, а в Кодценській Книзі ім'я Швачки згадане як Яків, а не Микита.²² Цікаво, що навіть новіші видавці²³ в іменних покажчиках вказують ім'я Швачки як Яків (хоч про нього в документах згадується майже скрізь без імені) і цього навіть не отоворили. Отже, твердження Гермайзе з 1924 р. треба перевірити.

Далі Гермайзе розходитья з Шульгіном щодо складу гайдамацьких ватаг. Шульгин уважав був, що само Запоріжжя не могло дати постійного контингенту пособників руху, а Гермайзе прийшов до висновку, що „організаційне ядро майже всіх гайдамацьких загонів складається якраз із запорожців”.²⁴ Думку Шульгіна, що Коліївщина була рух чисто соціального, Гермайзе вважає за помилкову, й помилковість ту пояснює тим, що Шульгин мав при своїх дослідах тільки польські джерела, в яких про запорожців не могло бути мови. Кодценська Книга, що служила основою для монографії Шульгіна, містить тільки судові справи над польськими підданцями, тоді як запорожці, бувши підданцями російськими, підлягали й суду російському.

Та з головними висновками самого Гермайзе (про те, що Коліївщина не була рух селянський, а було діло степового гультаїства, відірваного від хліборобства, та що цей рух мав вузько-релігійний характер) — з цими поглядами Гермайзе не погоджується В. Пархоменко. В своїй замітці на працю Гермайзе²⁵ цей історик висловлюється так, що висновки Гермайзе „далеко не цілком відповідають джерелам і що воїн не є крок уперед в історичній літературі про Коліївщину, а півдиче назад”. Це повернення — каже Пархоменко про Гермайзе — від Шульгіна й інших дослідників Коліївщини в кінці XIX і початку ХХ вв. до Д. Л. Мордовцева й польських істориків, які теж підкреслювали „вузько-релігійний характер“ цього руху, й випадкововість „розвіппацько-гайдамацький склад повстанців“.

Інші автори, що в останніх роках торкалися Коліївщини,²⁶ не висловлювали нічого оригінального, й тому зупиняється на них тут не

²² Український Архів, т. II.

²³ Укр. Археографічна Кохісія УАН, 1931 р.

²⁴ Про „Запорозький Кіш та Коліївщину“ є ще стаття В. Грекова (Україна, 1928, кн. 4, ст. 14—20). Цей автор згадує про „доказованість“ розірвіку Я. Шульгіна.

²⁵ Чи була Коліївщина народнім рухом? Червоний Шлях 1925, ч. 8.

²⁶ Як напр. І. Майдзюк — „Життя в Револ.“, 1925, кн. 3.

буду. З історіографії Коліївщини виходить, що на чорі нова докладніша монографія цього руху, а до її здійснення зберігає своє значення стара праця Шульгина, що з'явилася кілька десятків літ тому й мала справді поважне значення в науці.

З інших менших праць Шульгина звертає увагу його парис про Полуботка.²⁷ Ця певелика розміром стаття написана досить легко. Автор подає в ній загальний огляд діяльності П. Полуботка, головно на гетьманському становищі. Серед історичних матеріалів, якими користувався Шульгин, заличені праці Ол. Лазаревського, М. Костомарова, С. Солов'йова, Ол. Єфіменкової, Ригельмана, Бантіша-Каменського, Історія Русов, Черніговський Літопис, а також Коломацькі Челобитні, Днівні Записки Я. А. Марковича тощо.

Шульгин у цій статті стоїть під значним впливом поглядів Лазаревського (негативних щодо Полуботка); цих поглядів Шульгин не критикує, але вже квестіонує й можливість інших поглядів на Полуботка, й тим фактично дає поправку до різкого осуду діяльності Полуботка, що дає Лазаревський. Шульгин висунув деякі мотиви в суспільній діяльності Полуботка й призначав безкорисність патріотичних побуджень у неолітических виступах Полуботка. Та Шульгин все ж не наважився зняти з Полуботка обвинувачення за його приватну діяльність і залишив його „гріховним спном свого часу“. Але свою статтю він ібі приготував дальший крок в оцінці Полуботка, який зробив пізніше М. П. Василенко.

В літературі про Я. Шульгина поширені твердження, іби він містив масу менших заміток чи статейок як в „Кіев. Стар.“, так і в Записках НТШ. Мої пошукування в названих органах цього не підтвердили. Крім згаданих вже публікацій в „Кіев. Стар.“, є ще пару невеликих статей і одна рецензія Шульгина, і стільки ж у „Записках НТШ“. В „Кіев. Стар.“ авторство Шульгина залишено або повно, або його справжніми іллюстраціями, а в „Записках НТШ“ матеріали Шульгина означені розкритим уже шифром Л. Ч.

Р. 1897-го в „Кіев. Стар.“ містить Шульгин „Несколько данныхъ о школахъ въ Правобережной Украинѣ въ половинѣ XVIII в.“²⁸ Для цієї статті автор використав головно Кодекськую Книгу, з якої взяв відомості про кількох осіб, і на основі цього матеріалу висловив дещо про шкільне й домашнє навчання в Правобережній Україні в пол. XVIII ст.

Так само один із документів Кодекської Книги послужив Шульгінові матеріалом і для його замітки про „Убийство умира въ Кіевщинѣ во время чумы 1770 года“.²⁹

Нарешті р. 1900-го опублікував він в „Кіев. Стар.“ статтю п. з. „Пробуждаючійся Край“ — це рецензія на книгу Л. Василенко.

²⁷ Шавель Полуботокъ, полковникъ Черніговскій (1705—1724) къ портрету. „Кіев. Стар.“ 1890, т. XXXI, ст. 522—538.

²⁸ „Кіев. Стар.“ т. 34, ст. 97—118.

²⁹ „Кіев. Стар., 1890 р. т. 28 ст. 338—341.

ського „Современная Галиция“ (СПБ, 1900). Шульгин реферує окремі розділи цієї книжки, вносить деякі поправки, особливо щодо „русино-ських“ справ. В своєму рефераті Шульгин знайомить з історією Галичини й з її відродженням, географією, етнографією й т. ін.

В „Записках НТШ“ (т. XXIV) Шульгин дав рецензію на працю проф. Д. Еваринського: „По съдань запорожцевъ“ (СПБ, 1898). Це власне не так рецензія, як реферат окремих частин книги. Оцінка праці Еваринського була не дуже прихильна. Шульгин завважує, що книга Еваринського має подавати історію дійсність, а не літературні фантазії.

В ХІХ т. ЗНТШ (р. 1899) знаходимо статтю-некролог Шульгина про Володимира Ястrebова († 21. XII. 1898). Цей Ястrebов-росіянин із Тамбовської губ. — прихильний і толерантний до кожної нації — після закінчення Одеського університету працював у Єлісаветі учителем історії в реальній школі; працював він також і науково в археології й етнографії, співробітничав у „Кiev. Star.“, „Записках Одеського ОИДРы“ і в ЗНТШ. Некролог Шульгина про Ястrebова загальний, але написаний з глибокою симпатією до покійного.

Нарешті в ХХХ т. ЗНТШ (з 18199 р.) Л. Ч. подає пробу бібліографії Гр. Сковороди, зазначуючи писання самого Сковороди, рецензії на них та праці різних авторів про Сковороду.

Оце є все, що опублікував із своїх наукових праць Я. М. Шульгин. Як бачимо, його літературно-науковий доробок невеликий. Хронологічно наукова праця Шульгина в'ижеться з рр. 1890 і 1898/1900. Це пояснюється, як знаємо з бібліографії Шульгина, обставинами його життя. Шульгин започаткував свою наукову працю досить інтенсивно й видатними дослідами, але вже у 1890-го мусів її урвати. В глухій єлісаветинській провіщі, за банківською службою та приватними лекціями, він не міг її продовжувати. Аж у 1899-го, повернувшись до Київа, він виявляє знову наукову чинності. Але сили його вже підірвані. Видно, що згубно відбилася на ньому й перерва в наукових заняттях, перерва справді довга. Все ж він не перестав цікавитися науковою й організаційним науковим життям. Він був одним із більших засновників УНТ в Києві, заєдав у його раді, був також членом Історического Общества Нестора-Літописца й НТШ у Львові.

Симон Наріжний.

ГАЇЛКИ ПРО ЗЕЛЬМАНА в їх культурно-історичному наставленні.

(Доповнення 1).

Всі оті повчальні гайлки визначаються гарною віршовою формою, по-мистецьки добрею фразеологією, а передовсім правдиво педагогічним змістом. У них переплітається дуже справно іронія з сатирою та сарказмом і можуть вони витримати літератури конкуренцію з бай-

жами Крилова, Глібова та класичного Езопа. Найдікавіша між ними гайлка „Чернушко душко“, цебто цілій комплекс гайлок під тою назвою, співаних у цілій галицькій Україні в чудових варіятах,¹ записуваних найдавнішими етнографами й найновінніми, хоча, поіправді кажучи, вона несправедливо переочувана, тимто матеріали до неї вичерпані. Зміст тієї гайлки такий: чернушка дівчина, маминна душка, пестійка, трохи ледаща, лінлюшка, спить довго, рано не хоче вставати, бо матуся все за неї зробить. Але, як матуся закликала: „Чорнушко-душко, вставай раненько, вмивай личенсько, хотять тебе люди мати, хотять тебе замуж дати“, так вона зараз очуяє та заворушиться. Хоч все таки лігиво ще штастися: „За кого, матусуню, за кого, любусуню“. Мати вічислює їй всяких женихів, молодих хлопців з різного стану. Та показується, що та пещена душка перебірлива, кожному якусь латку припне та на кожну мамину пропозицію має відповідь: „е, то треба рано вставати, я, молода, хочу спати“. Кінчиться тим, що вона пішла б, але за такого, при якім не треба працювати. Ось, напр., за ганчаря, що горшки робить, бо вона має на думці, як то в її матусі все повні горшки всього, а може й про те, як то такій молодій газдині, як вона, не один горнець із рук вилетить та стовчеться. Звичайно кінчиться пісенька тим, що вона пішла б за музику, бо можна буде собі потанцовувати, або дуже часто за злодія, бо той усе готове їй принесе, та ще й коралі кунити, або хоч би за ката, хоч той людей мордує та кров людську проливає, але йому за це платять (Конюхи), він грошики має. Є й такі гайлки, що дуже гарно переконують, яка то мила та славна річ в цілі робити, на хліб працювати, — це граще, піж не знає, якім ремісником бути.

Подамо для прикладу одну з гайлок про Чорнушку в цілості. Дівчата стоять в колесо, побравшись за руки; довкола 3—5 дівчат і співають до кожної за чергою в імені їх матусь:

Ой ти чорнушко-душко,
Встань же нам ранесенько,
Встань же нам ранесенько,
Вмий лицьо білесенько,
Прийшли ж ті люди брати.
Хотьят ті замуж дати.
Дівч. всередині: За кого, матівочко?
За колю, ластівочко?
Колесо: За того Й цигана,
За циганського сина..
Там би, синку робити
Та Й чорвінько ходити,
Та Й ториенько ходити,
В село серни вносити.
Всередині: Не піду, матівочко,
Не піду, ластівочко.
Колесо: Ой Ти, чорнушко-душко,
Встань же нам ранесенько,

Вмий лицьо білесенько.
Прийшли ж ті люди брати,
Хотьят ті замуж дати.
Всередині: За кого Й матівочко?
За кого Й ластівочко?
Колесо: За того Й полячина,
Ta за польського гана.
Не менш, синку, робити,
Лиш біленько ходити,
Пара головку вносити.
Всередині: Не піду Й матівочко...
Колесо: Ой ти чорнушко-душко,
Встань же нам ранесенько,
Встань же нам ранесенько,
Вмий лицьо білесенько.
Прийшли ж ті люди брати,
Хотьят ті замуж дати.
Колесо: Ой ти чорнушко-душко,

¹ В „Зорі Галицькій“ 1860 р. Іг. Галька записав „Чорнушко душко“ стр. 516. В збірці гайлки виданий в „Етнографічному Збрізнику“ том XII, стр. 63. написано чорнушко душко, а також чирнушко-чирнушко.

Не піду, ластівочко.
Всеред..: Не піду, матінечко...
 або: Лиш в перинах лежити,
 В горишку ватру носити.
Всередині: За кого й матінечко?
 За кого й ластівочко?
Колесо: За того й жидовиця,
 За жидівського сина.
 Не меш, синку робити,
 Лиш чорнен'ко ходити.
 Лиш чорнен'ко ходити,
 Встань же нам ранесенько,
 Встань же нам ранесенько,
 Вмій лижко блессенько.

Прайшли ж ті люди брати
 Хотять ті замуж дати.
Всередині: За кого й матінечко?
 За кого й ластівочко?
Колесо: За того русаліна
 Та за руського сина.
 Так би, синку, робити
 Та й біленько ходити,
 Та й біленько ходити,
 В поле їсти носити,
 В поле їсти носити,
 З грабельками ходити.
Всередині: Ой піду, матінечко,
 Ой піду, ластівочко.

Звертаючи увагу шапковного читця на групу гайок про Чорнушку, як засіб педагогічний українського народу, перейнятий по його праобразах, я повинен ствердити при цім ще одну особливу признаку гайок про Чорнушку, а саме — їх містичну. Це на перший погляд дивна завважа, а однаке я стрічав і між людьми з народу поважну замітку, чому якраз згадується в цих гайках якусь чорнушку і тільки чорнушку. Отже, на мою думку, ця назва має люнарно мітологійне значення. Гайка про чорнушку — це новий відновідник, як то кажуть піндант, до гайки Зельман. Докажу це з порівняння гайок. Як будо-це паведено на початку статті, коли аранжуують гайку про Зельмана (див. взірець, що записав Іг. Галько), одна з матусів (жінок) сідає на мураві, а одна з дівчат прилягає до неї на колінах, матуся заслонює її голову і вона жмурить в темноті. Коли ж дівчата заспивають: „Їде, їде Зельман“, то ця, що жмурить, виривається з темноти й розглядається довкола, немов шукаючи мітничого надіїджаючого жениха. Було зауважено, що дівчина, якій заслонено очі, це символ зорі, що в пітьмах почі на нов'ю перед молодим місяцем очікує його ясної появи. У гайці про чернушку діється те саме, тільки більше природно. Заспана дівчинка, що довго спить, неначе та зірка в трьох довгих ночах нов'ю, де очевидачки її посестра, вона, неначе та друга, чорніє в сонній почі, аж поки рідна матуся не розбудить її, покликуючи, що жених надіїджає. Тому то назвав колись народ таку іспевниу зірку, що ранком єшть довго у своєї матусі, чорнушкою, й тому ця пісенька-гайка така популярна в українського народу.

Копюхи.

о. Ксенофонт Сосенко.

РЕЦЕНЗІЇ Й ОГЛЯДИ.

Пропам'ятна книга, видана з нагоди 40-літнього ювілею Українського Народного Союзу. Зредагував д-р Лука Мишуга. Джерзі-Сіті, Нью Джерзі. Накладом Укр. Нар. Союзу. 1936, ст. 752. Перед нами грубезний том із численними ілюстраціями, розкішно виданий. В нім головним чином описана діяльність Укр. Нар. Союзу в самих різних напрямках. Поруч з тим зачеплено й відносини зо старим краєм. Є автори-американці, але й дехто зо старої батьківщини. Книга дає багато відомостей про українців в С. Ш. Америця, об'єднаних у Народний Союз. Ми вітаємо це видання. Хай пробачать нам видавці й, коли ми, українці старого світу, вкажемо на дещо, чого в книзі немає, а що-

нас інтересує й з наукового боку. Досі зостається не виясненим, коли, куди й звідки прибули до Нового Світу перші українські імігранти. Ніхто не потрудився зібрати даних про оселення наших імігрантів за весь час імігрування по окремих державах Нового Світу, північної та південної частини, тих що голосилися за українців і що за русинів, ба — навіть за мадяр (переїздячи напр. з б. Угор. Руси через Данциг по „свинячих“ паспортах). Все це для укр. науки дуже важне, й кому ж за те взятися, як не самим американським українцям. В „Пропам'ятній книзі“ є спроба В. Галича подати статистику „розміщення укр. іміграції в Злучених Державах“, — спроба аматорська, недовільняюча навіть для Злуч. Держав. „Укр. іміграція зачала напливати до Злуч. Держав — починає свою статтю автор — у поважнішім числі десь коло 1870 р. Укр. імігранти прибували з Великої України, Закарпаття, а набільше з Галичини...“ Можу ствердити, що з Закарпаття поважне число „русинів“ виїмігрували в Новий Світ уже в першій чверті XIX в. і потім багато їх відходило також до Аргентини, що з Вел. України українці туди майже не відходили (мали для того Зауральську частину Росії), а коли хто відходив, так то були головно жиди... Автор чи редакція хочби була використувала дані про слов'янських імігрантів з б. Мадярщини, а значить і про „русинів“, які знаходимо в праці: Balderston Lydia Ray: „Home Laundering“. Washington 1920. — У виданні не маємо солідних даних про те, як працює the melting post (плавальний казан) по переплавці greener („зелених“) імігрантів в національно-американських громадях, і як багато жертв впало й падає під винародовлюючою роботою того казану. — Проф. О. Міцюк.

Аркадій Животко. 50 років. (До історії україн. партій соціалістів-революціонерів). Прага, 1936, 8^о ст. 19 (петіту). З погляду укр. громадянства, соціальної та загальної історії було б дуже важним знати історії поодиноких політичних партій України. Деяло в тім напрямку зроблено, а оце з під пера Животка, що відає Укр. історичн. кабінетом (при архіві революції мініст. загр. справ у Празі), вийшов нарис „основних вів“ розвитку партій українських с.-рів. Може б лішче сказати „деяких вів“. Проглянути в ембріональні зачатки народницького соціалізму в Україні діло не легке. Зародження народництва було ранішим, соціалізму ж пізнішим явищем. В народництві елементи соціалістичні, а в соціалізмі національно-українські зпочатку мали побічний характер. Проблема синтези українства та соціалізму розв'язана була власне Драгомановим. Автор і починає історію партії с.-рів із гуртка укр. молоді, що підо впливом Драгоманова р. 1885 у Петербурзі оформився в самостійну укр. соціал. організацію. Веде її через „Ерупе“ і пізніші окремі гуртки до революції 1917 р. Згадує про спроби злиття укр. соціаліст. партій народницької і марксівської в одну укр. соціаліст. партію, які однак не вдаліся. Констатує, що на початок світової війни (1914 р.) у прокламаціях соц.-революціонерів виставлялося гасло самостійної України. З вибуху революції 1917 р. практично здійснення того гасла вбачали в проголошенні (установчими зборами) суверенності України, після чого мали доходити договірною дорогою до федерації з іншими народами б. Росії. Скорі по тім життя розвинулось своїм порядком у напрямку осягнення самостійності... Виклад документований, ані тіні пропаганди або кидання каміння в чужий город. Коли б шукати неповноти або неточності, то можна завважити, що про „наподіблення“ російській партії с.-рів треба б іще дискутувати, що „спільні загальні основи в системі соціалістичного світогляду“ Европи мають і цілу скалю відмін аж до радикальних, що „перші групи партій російсьc. ес-ерів“ хоч формально існують із 1890-х р., але ідеологічно мають корінь аж у творчості

Герцена (також і Сиспонді). На стор. 7, на основі моїх споминів, говориться, що я в 1905 р. провадив організацію селянства в укр. селянську спілку й на Катеринославщині. Тут вкрадась неточність: я то робив тільки на Полтавщині (головно по Золотонощині), на Катеринославщині ж мій брат Іван, пізніш член всесос. установчих зборів. Наведені нами зауваження ніскільки не зменшують цінності публікацій автора.

Проф. О. Мицюк.

Іван: Огіенко: Недокладності в видаванні кирилівських пам'яток. — Критичний палеографічно-методологічний нарис. — Відбитка із журналу „Slavia“ річник XIV. зш. 1—2. Прага 1935—36 стр. 58—70. — У своїй цікавій і цінній розвідці автор завважує, що і в нас, і в чужих дуже недбало видають кирилівські пам'ятки, бо призначають їх головно для істориків, що цікавляться тільки їх змістом, а забувають про лінгвістів і палеографів, що досліджують мову, письмо, букви, скороти й т. п. Після короткого вступу проаналізовує Проф. Огіenko працю відомого румунського вченого пок. проф. Івана Богдана, „Документи з часів Степана Великого“ з 1913. р. та порівнює їх із оригіналами та зінімками, що їх видав цей самий дослідник у творі „Album paleographie“ із 1926 р.). Видання проф. Богдана не є невдатні або недбалі, однак не можуть задовільнити мовознавців, бо видавець не тримався однієї методи при видаванні, а крім цього не визнавався в усіх тонкощах мовних, правописних та палеографічних. Так напр. усі кирилівські пам'ятки дружують в останніх часах видавці новим церковно-слов'янським шрифтом, а не письмом уставним чи півуставним, бо друкарні здебільш не мають відлитих справжніх кирилівських форм, а тоді видавець чи редактор не вине. Проф. Богдан не віддає цікавої графіки молдавських кирилівських грамот, а' через недотримання форми букв оригіналу не віддає належно й фонетики його (роздрінення Е і Є). Видно теж недокладності в передаванні надрядкових значків і винесення над слово літер, що зв'язане зі скоротами, а цих значків і скоротів видавець не брав на увагу, пропускаючи їх або розкриваючи в себе тільки сам надрядковий значок чи букву, через що знову мовознавець покривдженій. Трапляється у виданні старих документів проф. Богдана й те, що він слова святих імен (*nomina sacra*), що писані із титлою, подає повно, але не зазначує, що він при тому додає. Зате добре вийшли зінімки молдавських грамот у другій праці дослідника, що все таки, в порівнянні з іншими видавцями, видає тексти дуже добре. В статті Проф. Огіенка видно добру й умілу орієнтацію в усіх тонкощах кирилівської палеографії й дипломатики, влучні здогади й пояснення поодиноких значків, літер, форм і скоротів, а головним чином цінні методологічні зауважи, тимбільш, що автор досліджував уже почереду молдавські грамоти, пізнав їх притаманні риси й писав про них уже в попередніх своїх наукових статтях і працях.

Проф. д-р Євген Грицац.

Новий підручник граматики латинської мови: Д-р Іван Любомирович: Латинська граматика для середніх загально-освітніх шкіл з українською мовою навчання. Державне Видавництво Шкільних Книжок, Львів 1937 ст. 160. — Кожний шкільний підручник, а тим самим і підручник латинської школної граматики — якщо він мав бути добрій — був завжди в першій мірі залежний від вимог шкільних програм, які обов'язують в даному часі й даній державі. Тепер кожного вдаряє велика різниця, що виходить з порівняння кількості годин, призначених на латинську мову в давніших і теперішніх гімназіях. В теперішніх гімназіях обмежилася тільки кількість годин навчання, але не змінилася ціль школної граматики, не змінилися також вимоги щодо вислідів праці. Здається, що звісно виходить ясно, що кожний автор, який пише сьогодні школну латинську граматику, му-

сить її інакше, писати, ніж той, що писав її давніше, а сьогоднішній учитель мусить працювати іншими методами, щоб дійти до тих самих вислідів при $14\frac{1}{2}$ ($13\frac{1}{2}$), що вчитель давнішої школи при 25—50 тижневих годинах. В дусі цих нових вимог написав у нас оце д-р Іван Любомирович вгорі наведену граматику, яку я маю намір осьде обговорити. Гріматику Д-ра І. Любомировича читав я з найбільшим зацікавленням: містить вона в собі: вступні завваги, морфологію, фонологічні завваги до морфології й складню. Добрі прикмети обговорюваного підручника такі: 1) графічна сторона: а) численні таблиці (56) в морфології й складні й б) різні роди друку, що владають в сні при карткуванні підручника, влегшує орієнтацію в граматичному матеріалі. 2) Мова підручника оперта на визначних українських класиках, звідки автор дуже часто черпає приклади, без закиду літератури. 3) Методичне впорядкування наукового матеріалу відступає місцями від черги в традиційних гріматиках: а) займенники мабуть з огляду на різноманітність та значення зразків їх відміни вміщено перед числівниками. б) безлосередньо по числівниках наступає римський календар, як практичне застосування числівників. в) по прикметниках наступають прислівники, бо деякі з них творяться від прикметникових форм і ступенюються. г) відмінки в складні обговорено й вичислено в такій самій черзі, як у морфології; вимагає цього прозорість і природний порядок речей. г) відміну помічного дієслова: sum — хоча вона неправильна — подано перед правильними коньюгаціями, або з його допомогою творимо деякі форми правильних коньюгаций. 4) Автор стосує різні методи: місцями подає важніші моменти з історично-гріматики латинської мови (ст. 6 дописка I); часом зосереджує науковий матеріал: III деклінацію опрацював на двох сторонах, разом з таблицями; по обговоренні деяких важніших партій наступає повторення (див. перегляд деклінацій § 21, закінчення дієслів § 52), щоб іще раз піднести те, що в даному випадку підставове; зо своєї гріматики вилучив зайвий матеріал, який давніше неретяжував і знеохочував учнів до гріматики; нераз, де цього вимагає конечність, автор покликується на інші знані учніві мови й цим порівняльним способом вияснюю мовні явища; в складні подає подвійні приклади з перекладом автора, щоб дати учніві зразок, як годиться такі речения поправно перекладати, без перекладу призначені на евентуальні домові вправи. Оця різноманітність метод — загально сьогодні науковою поручена — впливає на скупчення уваги читачі, бо не мучить його одноманітністю, а що найважніше причиняється в високій мірі до того, щоб учень, як слід, опанував гріматичний матеріал.

З другого боку підручник місцями не вільний від дрібних похибок чи недосказів. Напр.: 1) Брак вступних завваг про споріднення й значення латинської мови в групі іndoевропейських мов, а то тим більше, що автор сам покликується нераз на інші, учніві знані мови, щоб вияснити мовні явища порівняльним способом. 2) До § 4 стор. 7. Як наголошувати латинські слова. З уваги на те, що наголос в латинській і українській мові в деяких випадках впливає на зміну значення, порадно було б підсумувати бодай у завважі подібні приклади. Такі речі цікавлять і заохочують учнів до самостійних мовних обсервацій, зрештою цього домагається найновіша програма (ст. 236). 3) Основні фонетичні завваги до латинської мови примістив автор між морфологією та складнію (див. ст. 80 § 63) й покликується дуже часто на ці завваги в морфології. Тому, що відомості з цієї ділянки в сьогоднішній 4-о літній гімназії дуже обмежені й мають назагал вияснити учніві довгість і короткість деклінаційних і коньюгаційних закінчень, часом зміни звуків в середині вислові, було б методичніше з порівняльних оглядів обговорити їх разом з морфологією у формі принятій вияснень і не творити для них окремого розділу. 4) До § 19 ст.

23 IV. Треба було конечно додати в завважі, що первісно всі йменники IV деклінації кінчилися в дативі й ablativi множини на — *и-и-*
 5) До § 43 ст. 52. Ці форми треба б доповнити побічними формами.
 6) До § 43 ст. 54. Автор перекладає ці інфінітиви тільки недоконано. Тому, що вони можуть мати також доконане значення: що покличу, що мене покличуть, треба б у зразках додати це доконане значення.
 7) На кінці підручника відчувається відсутність альфаветичного покажчика речей; такий покажчик необхідний, щоб учень хватком міг вишукувати забуту річ або потрібне йому пояснення. Так коротко піднесли ми з одного боку великі прикмети, з другого дрібні похибки, чи недосклади підручника. Ці дрібні похибки, від яких ніхто з нас не вільний, не можуть захистити вартості підручника як цілості. На загал можна сказати — автор вив'язався з своєго завдання знаменно, бо зміст його граматики гармонізує з вимогами й теперішньої науки й найновішої програми М. В. Р. й О. П., а учень одержує ядерний підручник і достроєний до його психіки; з цих саме причин уважаємо граматику д-ра І. Любомировича, як цілість, за вартісну й дуже пожиточну книжку.

Слід також додати, що ця граматика усує із шкіл давно вже перестарілій, але з конечною досі вживаний переклад (Копача ч. I, Огоновського ч. II) передвоєнної граматики Ж. Самолевича.

Проф. д-р В. Пастушин.

Кого зачислити до українських діячів. Д-р С. Наріжний: М. П. Василенко й його наукова дільність. Бібліотека „Нашої Культури“ видає проф. д-р І. Огієнко. Львів 1936. 41 сторінка. Можна побажати недавно розпочатій „Бібліотеці“ тільки більше таких публікацій. В повні споминів, мемуарів і праць з доби перед і під час Збриву 1917—1920 рр. рідко трапиться така вповні „*sine ira et studio*“ написана праця. Мабуть лише наступні генерації зможуть належно оцінити ту величезну духову прірву, що відділяє хочби наше теперішнє суспільство від суспільства першого десятиліття ХХ століття. Праця Наріжного в усікому випадку лишиться цінним причинком до історії української духовності. Як часто сьогодні українські мемуаристи поговорять представити свої власні дії й учники з передвоєнних часів під аспектом іншіших духовно-політичних часів, під аспектом іншіших духовно-політичних течій, — і при цьому самі собі щиро вірять. Як часто тепер якась другорядна прикмета людини, наприклад мова, вистачає для українців, щоб тому чи іншому діячеві відмовити права на українськість. Якраз під цим оглядом загального підходу до оцінки українця тих чесів — обговорювана праця рішучо вивищується понад загальний рівень українських публікацій. Політичне російське (чи навіть українофобство в стилі В. В. Шульгіна або Данилевського) занадто були поширені в нашім народі, щоб їх можна було нап'ятнувати, як просте зрадництво, а не спробувати шукати глибших корінців цього явища. Й то з розумінням потреби виділити український кисень з общеросійської води. Тільки після переведення цієї роботи можна буде мати суцільний образ історії розвитку української культури. Василенко був політично росіянином ще більше, від культурно, незалежно від того, чи траплялося йому десь сказати пару слів по-українськи, або дістати марку громадського діяча, за яку в нас ніколи не тяжко. І тим не менш Василенко лишається для нас тепер українцем, творчістю його українська (розуміється, не в теперішнім національнім розумінні слова), він сам — ланка в історії нашої культури й духовності. Людина може хочби свідомо заперечувати свій зв'язок із власним ґрунтом, народом, расовістю, — розірвати їх вона не в силі. В цьому методичному підході до оцінки особи Василенка — одна з заслуг цієї невеликої книжки. Треба побажати „Бібліотеці Нашої Культури“ й на будуче побільше подібних видань. („Час“, Чернівці, ч. 2448, за 12, V. 1937). М. Антонович.

ДВІ ПРИПОВІСТКИ.

Ми часто читаемо латинську приповістку: Біс дат, кві ціто дат, що значить: „Удвоє дає, хто скоро дає”. Але зате часто забуваємо про другу приповістку, що нею також часто послуговувались римляни: „Тарде веніентіbus осса”, цебто по-нашому: „Хто пізно приходить, сам собі шкодить”.

Так, мусимо з жалем визнати, що любимо спізнюватись, і що не спиняємось над тим, які великі шкоди терпимо нераз через те. Не рідко трапляється в нашім житті, що одна хвилина рішає про ціле наше майбутнє, і кожне занедбання, кожне спізнення може принести нам непоправну кривду, наразити нас на величезні страти.

Візьмімо для прикладу гру на Класовій Лотереї; маємо, скажемо,

віру до якогось числа і хочемо його набути. Коли зробимо це негайно, то маємо всі дані, що потрібне число буде нашою власністю, коли ж свій замір зачнемо відкладати з дня на день, то легко може статися, що хтось нас випередить навмисне чи випадково. Уявім собі наш настрій, коли на те число припаде велика виграна!...

А крім того не виключене, — бо трапляється також нерідко, — що льосів взагалі забракне. В такому випадкові тратимо всяку можливість виграння.

Отож, щоб запевнити собі уділ у тягненні першої класи тридцять дев'ятої лотереї, не належить відкладати, але відразу набути собі льоса, бо тягнення зачинається вже в вівторок 22-го червня.

39 КЛАСОВА ЛОТЕРЕЯ.

Згідно з Уставою з дня 9 липня 1936-го року, що заступила обов'язкову до того Уставу з дня 26 березня 1920-го року, була заснована Польська Лотерейна Монополія, що тільки вона мала право уряджувати лотереї на терені Речі Посполитої Польської. При нагідно зазначимо, що сиробу видавання дозволу уряджувати одноразові фантові лотереї на добровільні цілі або на потреби публичні нормувє розпорядження п. Міністра Скарбу, оголошене в 21-му числі Денника Устав з біжучого року.

Польська Лотерейна Монополія стала ніби наслідницею Генеральної Дирекції Панстової Лотереї, і вона й провадить такі популярні в нашім краї класові Лотереї на основі попередніх організаційних зasad. Пригадаймо їх коротко тут для тих, що вперше пробують свого щастя.

Кожна лотерея ділиться на чотири класи, — звідки й її назва. Число й ціна льосів, число й висота виграних, а також терміни й спосіб розгравання лотереї можуть змінятися і уstanовлюються їхніми планами, для кожної лоте-

реї з осібна. Ці плани зацікавлені особи — і то не тільки грачі, але й всі, хто собі того хоче, — можуть розглядати в колекторів, обов'язаних показувати плани, кожному, хто того вимагає.

В порівнянні з тридцять восьмою, план 39-ої Класової Лотереї майже не змінений, крім, звичайно, термінів тягнення. Льосів випущено 195.000, ціна цілого льосу до однієї класи 40 зл., а чвертаки — 10 злотих. Головна виграна — мільйон злотих, і буде призначана тому льосові, на який останнього дня тягнення четвертої класи припаде перша найнижча виграна, цебто 200 зл. Класи перша, друга й третя мають так само свої головні виграні, — кожна з них по сто тисяч злотих. В четвертій класі дві стотисячні виграні, але через мільйон вони не головні виграні. Виграні по сімдесят п'ять тисяч злотих будуть у класах: другій (одна), третій (две), і четвертій (три). У всіх чотирьох класах є взагалі 92. 141 виграна на суму 24.570.000 злотих.

В першій класі, що розпочнеться 22 червня й потриває п'ять днів, план передбачує, між іншим такі виграні: по одній у високості сто тисяч і п'ятдесят по тисячі злотих, дві по п'ятнадцять тисяч, п'ять по десять тисяч, десять по п'ять тисяч, п'ятнадцять по тисячі, тридцять по тисячі злотих і так далі. Незалежно від того є ще так

звані денні виграні, — чотири п'ять тисяч злотих для перших льосів з числами, витягненими кожного дня, та п'ять по двадцять тисяч злотих для льосів із числами, витягненими із кола по витягненні всіх виграних кожного дня. Усіх виграних в першій класі буде тринацять тисяч на суму 1.448.600 злотих.

Нагадуємо, що виграна в сто тисяч злотих буде призначана тому числу льоса, на який останнього дня тягнення, цебто 26-го червня б. р. припаде перша найменша виграна — 50 злотих.

Через те, що ті, хто розпочинає гру не від першої класи, але від якоїсь дальнішої, мусить, набуваючи льоса, оплатити кошти гри в усіх попередніх класах, а не тільки в біжучій, то ясно, що найвигідніше грати на протязі цілої лотереї, почавши від першої класи. Кожна класа дає можливість виграти велику суму, а тому не варто непотрібо тратити тієї можливості.

Набувати льоси треба можливо скоріше, бо так можна найлегче дістити бажане число і взагалі уникнути всяких непотрібних комплікацій. Набутий льос треба перевозувати дуже старанно, бо він єдиний довід, що дає право одержати можливу виграну, яка особливо тепер, коли господарська криза вже за нами, відкриває перед нами величезні горизонти.

ХРОНІКА УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО І КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ЖИТТЯ.

До наших читачів. Через винятково тяжкі обставини, цього року „Наша Культура“ та „Рідна Мова“ не вийдуть у місяцях липні та серпні. Дальша книга „Нашої Культури“ появиться в вересні.

Світлій пам'яті передчасно загинулій Д. Д. Огієнкової. Іменем Академічного Сенату, Колегії Професорів Українського Вільного Університету в Празі і своїм власним висловлюю Вам щире співчуття з причини смерти Вашої Високоповажаної Пані Бл. п. Домініки Огієнкової, української патріотки й високозаслуженої громадянки.

Ол. Колесса, Ректор.

Прийміть мое сердечне співчуття до Вашої тяжкої втрати. Ваша Дружина була Вам таким вірним другом, вона так уміла в тяжкі хвилини життя освітлювати своїм ласкавим плаканнем не тільки Ваше родинне життя, але й усе оточення. Я завжди згадувала її з великою щирою пошаною.

Проф. Софія Русова.

Схиляю голову над її маєстатичною, хоч убогою могилою, й кладу свого віночка:

НА СМЕРТЬ ДОМІНІКИ ОГІЄНКОВОЇ.

На колючках живого слова
Ти Казку Боротьби творила,
Хоч доля Твоя не лаврова
Лягла на материнські крила.
І „серце раз добром налите“,
Плело вінки добра чудові,
Жовтоблакитні рідні квіти
На душі клало мармурові.
І хоч в очах геріли муки
На днів останніх небосхилі,

Ти усміхалась, — клала руки
На постаті в журбі похилі.
І вийшла Ти на шлях широкий
Маєстатично хоч убого,
А за Тобою слізноокий
Йшов погляд з хатнього порога.
І тихо стало... Тільки чути:
Послухай, батьку, донько, сину:
Ідіть вперед! Вам треба бути!
Ідіть вперед за Україну!

Богдан Мрія.

Ваша стаття: „Раз добром налите серце“ повинна б — у відповідно переробленій формі — вийти осібною книжечкою для виховання нашого молодого покоління. Таку книжечку якесь наше товариство повинно б у тисячах примірників розкинути між народ і між нашу молодь, бо в нас досі в цілій літературі нема ані одного прикладу жінки-матері, помічниці мужа, громадянської діячки для наслідування молоді. Це повинен конче хтось зробити для виховних цілей наших поколінь.

Самбір. Проф. Ів. Филипчак.

Глибоке й щире співчуття від нас усіх.

Українська Громада в Туреччині.

Смерть Домініки Огієнкової — це тяжка втрата не для Вас тільки, а й для всієї нашої національної справи.

Прага. Д-р Л. Кобилянський.

Дай, Боже, діждати нам того часу, щоб могли ми перевезти тіло її на Рідину Землю, тіло Журавля, який, стерши крильця на чужині, не зміг перелетіти широкого й глибокого моря зла, недолі, терпіння і страждання.

Граєво. В. Підгорецький.

Покійна таку визначну відограла роль ще як Пані Міністрома, та проте ніхто про це незгадав... Людська віячність!.. Але, вірю, що так недовго буде, що ми, молоді, краще розумітимо, що таке віячність і кому вона належить. Камінка Струмилова, Ст. Олійник.

Схиляю чоло над свіжою могилою і замість квітів складаю на „Фонд Нашої Культури“ 5 зл. Олика, Ол. Онуфрійчук.

Низько склоняючись перед могилою Великої Покійниці, просимо прийняти наці слова щирого спочуття й скромну лепту на „Фонд Рідної Мови” — 9 зл.

Проф. Д-р Т. і Б. Кобилянські, Рівне.

Знаючи, що Ви, Високодостойний Пане Ректоре, не можете — через брак матеріальних засобів — розпочати друком своєї цінної для українців праці: „Повстання азбуки й літературної мови в слов'яні”, складаю при цьому позичково 500 зл. на друк Й з тим, що вона має бути присвячена Вашій незабутній Помічниці бл. п. Д. Д. Огієнковій.

12. VI. 1937. Н. Н.

Нова повість Андрія Чайковського. На днях почнеться друком недрукована ще нова повість бл. п. Андрія Чайковського: „На передодні великих подій”.

„Кобзар” по-жидівськи. Державне Видавництво в Києві видало Шевченкового „Кобзаря” в перекладі на жидівську мову. Переклад творів Шевченка зробив Б. Гофштайн. Це перший переклад Шевченкових творів на жидівську мову.

Українка. „Prager Presse” в числі за 12. V. ц. р. відмічує з 4 ки. „Нашої Культури” статті: Ів. Огієнка про чеське мовознавство, Ол. Чернової про українську поезію в Словітах і Іл. Свєнціцького про Пушкіна.

Мирослав Ічнянський, цебто Іван А. Кмета-Єфимович, що його збірку поезій: „Ліра емігранта” зрецензовано вище, народився 25 серпня 1901 р. в містечку Ічні, Борзенського повіту на Чернігівщині, звідки походить і його приране ім’я — Ічнянський. Батьки були незаможні ремісники, і зла доля не жалувала їм своїх тернів. На сьомому році життя І. Кмета втратив матір, а засумованого батька опанував хоробливий розпач. Оця життєва розпач найперше наклала свою виразну печатку на ціле життя й творчість Івана Кмети, що сильно відчувається у всіх його творах. Довго шукав собі освіти, але вкінці самотужки закінчив Прилуцьку вчительську семінарію. Більшовицькі катування й розстріли кинули Кмету до релігії, якій він був віддався з 1913-го року. Учителював у Смілі на Київщині. Року 1920-го переїхав до Києва й став там пастором Євангельської Церкви. Року 1923-го одружився з Ольгою Кириченковою. Писати поезії почав дуже рано, а вже р. 1924-го видав був першу свою збірку. Р. 1925-го перебрався на працю до Харкова. Р. 1928-го, по довгих клопотаннях, зміг виїхати до Канади, де перебуває й тепер.